

INDBYDELSESSKRIFT

TIL

KJØBENHAVNS UNIVERSITETS FEST

I ANLEDNING AF

HANS MAJESTÆT KONGENS

FØDSELSDAG

den 8de April 1871.

Heri: Sprogvidenskabelige Strøbemærkninger.

Af

Dr. J. N. Madvig,
Universitetets Rektor.

INDBYDELSESSKRIFT

TIL

KJØBENHAVNS UNIVERSITETS FEST

I ANLEDNING AF

HANS MAJESTÆT KONGENS

FØDSELSDAG

den 8de April 1871.

Heri: Sprogvidenskabelige Strøbemærkninger.

At

Dr. J. N. Madvig,

Universitetets Rektor.

KJØBENHAVN.

Trykt hos J. H. Schultz.

—

1871.

Sprogvidenskabelige Strøbemærkninger.

Forord.

De efterfølgende Blades Indhold knytter sig nær til Indholdet af de Afhandlinger, hvormed jeg 1842 (dengang ikke som Universitetets Rector, men ifølge særligt Hverv) og derpaa i 1856 og 1857, altsaa efter et langt Mellemrum, i Universitetets Navn indbød til dets Fest i Anledning af først høisalig Kong Christian den Ottendes og dernæst Frederik den Syvendes Fødselsdag. De høre til den Række af Undersøgelser over Sprogets Liv og Væsen i Almindelighed, der stadig have sysselsat mig som dannende Grundlaget for en klar og sikker Bevidsthed om al historisk og empirisk Sprogforsknings Opgave, Methode og sande Betydning og hyppig ere fremtraadte i min akademiske Lærevirksomhed. Bestandig opfyldt af et levende Ønske om at finde Tid og Ro til at fremlægge min i saa lang Tid gjennemprøvede og ved hver fornyet Prøvelse i alle væsentlige Punkter bestyrkede Sprogbetragtning i et sammenhængende Værk og muligviis at skaffe den nogen Indgang og Indflydelse udenfor vor snevert begrændsede Litteratur*), var jeg just

---

*) Medens jeg ingenlunde har Grund til at klage over, at hvad jeg har udgivet paa Latin eller Tydsk, henhørende til den specielle klassiske Philologie, ikke skulde være benyttet, har jeg ikke seet noget Spor af, at disse Afhandlinger af almindelig sprogvidenskabeligt Indhold ere brugte af nogen udenfor de tre nordiske Riger. Imidlertid er, foruden at naturligviis enkelte af mig som nye fremsatte Anskuelser ogsaa enten med ringe Afvigelser eller som mindre klare og tildeels ikke fastholdte An-

i dette Øieblik, efterat jeg i sidste Efteraar havde havt Leilighed til at foredrage en paa den almindelige Dannelses Standpunkt beregnet Oversigt over det hele Omraade for en talrig og velvillig Tilhørerkreds ved Universitetet i Christiania, lidet tilbøielig til atter at udgive et Brudstykke, saalidet jeg end i sig selv havde noget imod at komme tilbage til „Erindringer fra Norge". Men der vil destoværre endnu hengaae over Aar og Dag, inden jeg for Alvor kan skride til Udarbeidelsen af det hele Værk, og imens indtræder den ydre, ærefulde og glædelige Anledning til Udgivelsen af et mindre Arbeide paa en Tid, hvor efter Tilendebringelsen af et vidtløftigt og møisommeligt, af smaalige Enkeltheder dannet specialphilologisk Værk (første Bind af mine *Adversaria Critica*) og under Trykket af Embedsgjerningens og Rigsdagsvirksomhedens Sammenstød en productiv Stemning ikke let kommer frem og fører til noget nyt. Medens jeg altsaa, da jeg første Gang havde den Ære at indbyde til Universitetsfesten i Anledning af Hans Majestæt vor nuregjerende Konges Fødselsdag (1864), bearbeidede et Æmne af Philologiens historiske Side („Befalingsmændene og Forfremmelsesvilkaarene i den romerske Hær"), og anden Gang (1867) en Gjenstand af den specielle græske Sprogvidenskab („Kortfattet græsk Metrik, 1ste Stykke", hvilket Arbeide jeg ønsker at fuldende i en lidt forandret Skikkelse), vender jeg denne Gang tilbage til hiin almindelige Sprogbetragtning, idet andre Sider af mit Lærefag ligge for fjernt for den givne Anledning og et akademisk Indbydelsesskrift ikke lettelig bør

---

tydninger ere komne frem hos andre, en meget dygtig anglo-amerikansk Forfatter, men som har studeret i Europa og særlig i Tydskland, Whitney, i et for faa Aar siden udgivet Værk (*Language and the study of language*, *London 1867*, *8vo*), hvis „nüchterne Strenge" Tydskerne (f. Ex. Curtius, Griech. Etymol., 3te Aufl., S. 4) maae agte, om de end ikke strax ganske kunne tilegne sig den, i saa væsentlige Hovedpunkter (om Lydens Forhold til Betydningen, om Ordets Gyldighed alene ved Menneskenes Anerkjendelse og Vedtægt, om Bøiningsformernes Fremkomst, o. s. v.) kommen til de samme Anskuelser, som jeg, og har tildeels fremsat dem i saa lignende Form, at ikke blot jeg selv har følt en stor Beroligelse ved, at mine Arbeider vare trykte saameget tidligere, men at yngre Venner af mig have havt samme Fornemmelse. Her hjemme har jeg seet Udtog af mine Programmer fylde et langt Afsnit i et philosophisk Værk, hvis Forfatter ved en Misforstaaelse og Mistydning af et enkelt Udtryk søgte at stille sig paa et høiere Standpunkt end den, af hvem han laante det egentlige Indhold; og han fandt En, der forsikkrede, at han havde paavist et overvundet Standpunkt.

søge sit Stof udenfor den Videnskab, Forfatteren er kaldet til at repræsentere. Tidligere behandlede jeg i Sammenhæng (den ene Gang igjennem to udførlige Afhandlinger) to store Hovedafsnit og Hovedspørgsmaal, Sprogets Oprindelse og Livsform som Menneskeaandens Produkt og den grammatikalske Betegnelses Tilblivelse, denne Gang vil jeg gjennem Betragtningen af nogle enkelte, hvad det faktiske angaaer, bekjendte eller dog slet ikke nye Phænomener, idet jeg paapeger, hvorledes det, der synes fremmet og paafaldende, stundom ligger os nær, bane mig Veien til en almindeligere Overveielse af en Side af den sprogvidenskabelige Forskning, men i kort og antydende Form.

Hvis nogen i dette hele Program savner Lærdom, da savnes den tildeels fordi jeg paa dette Omraade ikke er meget lærd, men dog ogsaa fordi jeg holder af at udlede Resultaterne af nærliggende, klare og faste Phænomener.

1. Den latinske Regel om Øers Navne i Stedangivelser; i og paa.

Enhver, der har lært Begyndelsesgrundene af Latin, kjender Reglen om, at mindre Øers Navne, hvor de bruges til at betegne Maalet for en Bevægelse, Stedet for et Ophold eller en Handling eller Udgangspunktet for en Bevægelse, behandles som Byers Navne, det vil sige, at den Stedforholdet betegnende Præposition udelades, i eet Tilfælde (ved Angivelse af Væren paa et Sted, naar Navnet hører til første eller anden Declination og er af Enkelttallet) med Anvendelse af en særegen Casusform (den gamle Locativ, faldende sammen med Genetivens Form, i tredie Declination kun levnet i svag Antydning, *Carthagini*), medens større Øers Navne behandles som Landes (*venire Melitam*, *habitare Melitæ*, *Deli*, *navigare Melita*, *Delo*, — *venire in Siciliam*, *habitare in Sicilia*, *navigare e Sicilia*), hvorved dog tilføies Bemærkning om nogen Vaklen, idet Navnene paa Øer, der ellers behandles som større (som Lande), paa enkelte Steder behandles som mindre Øer (*Cyprum venire*, *Cretæ considere* *)). Denne, som det synes besynderlige Indblanding af en geographisk Qvantitetsbestemmelse i en grammatikalsk Regel forklares nu

*) Der bliver, i Forbigaaende sagt, ved Øer ikke let Spørgsmaal om Forbindelsesformen *Babylone*, *Athenis habitare* (Ablativ om Opholdet), fordi i Latin ingen Ø, det jeg erindrer, og i Græsk meget faa (· der falder mig kun *Σαρδώ* ind —) have et Navn, der bøies efter tredie Declination, og kun et Par enkelte græske et Navn af Fleertalsform (Kythera).

tilnærmelsesviis rigtigt ved (som jeg selv har gjort) at henvise til Opfattelsen af de mindre Øer som enkelte Byer, som faldende sammen med den By, der ofte, især hos Grækerne, bar Øens Navn (Samos, Delos o. s. v.); thi at enkelte af disse mindre Øer dog havde flere Byer og derimellem maaskee en endog meget anselig Hovedby af andet Navn end Øen (f. Ex. Mitylene paa Lesbos), andre derimod slet ingen By, traadte tilbage for den romerske Bevidsthed. I sig selv var det Forestillingen om saavel Byen som Øen som det enkelte udeelte Sted, den punktuelle Opfattelse, i Modsætning til Forestillingen om en større Kreds, indenfor hvilken der gives flere Steder og Bopæle, der gjorde sig gjeldende. Og denne punktuelle Stedforestilling fremtraadte hos Latineren i Egennavnet saa stærkt, at den ved Prædicater, der udsagde en Bevægelse, ikke behøvede nogen særlig Betegnelse af Stedforholdet ved en Præposition (til, *in*; — i Accusativen ligger, som jeg nedenfor skal omtale, ingen Betegnelse —) og ved Angivelse af Bevægelse fra Stedet eller Ophold paa Stedet (forsaavidt i sidste Tilfælde ikke indtraadte Locativen, *Romæ*, *Corinthi*) ikke trængte til nærmere Bestemmelse af den fælles Ablativ ved Præpositioner (fra, i, paa, *ex*, *in* *). Saasnart derimod Fællesnavnet brugtes, svandt denne Virkning og det hed *in urbe Roma*, *in insula Melita*, *ex urbe Roma*, *ex insula Melita*, med samme Præposition om store og smaa Øer. I Græsk bruges overalt eensartet Betegnelse ved Præposition **). Vende vi os nu til Dansk, støde vi snart paa Beviset for, at det, der først synes os saa fremmet, ligger os ganske nær og dog paa en anden Maade. Medens vi, ligesom Grækerne, slet ikke gjøre nogen Forskjel imellem Byers og Landes Egennavne eller Fællesnavne med Hensyn til Stedbetegnelsen ved Præposition, have vi Adskillelsen af den punktuelle Opfattelse og den almindelige imellem Øer og Lande, idet vi sige (og ikke blot ved Egennavne) paa en Ø (en Holm, en Klippe), paa Anholt o. s. v., men i Byen, i Lan-

---

*) Den Vaklen, der finder Sted i nogle hidhørende Punkter hos de latinske Komikere (*Lemni* og *in Lemno* hos Terents i samme Stykke, *Epidauri* og *in Epidauro* ved et Bynavn hos Plautus, *Alide*, ɔ: *Elide*, og *in Alide* hos Samme) beroer paa den endnu ikke befæstede Opfattelse af græske Localiteter.

**) Baade i Latin og Græsk er der i Digtersproget Levninger af en større Frihed i Udeladelsen af Præpositionsbetegnelsen til ogsaa ved Fællesnavn.

det, i Jylland. Men idet den større Ø, der fremstiller sig for vor Phantasi med sin Udstrækning, sin Deling i forskjellige Egne og sine flere Stæder, antager Præget af et Land, komme vi ganske til den latinske Inddeling i smaa og store Øer. Reglen om Øers Navne i Latin kunde forsaavidt, idet man just holdt sig til den til Grund liggende Opfattelse, for Danske udtrykkes saaledes, at, hvor vi i Dansk sige paa, behandles Ønavnene som Byers Navne (paa Latin, d. e., efter den punktuelle Opfatning, *Melitæ*, paa Malta, og derfor endvidere *Melitam venire*, *Melita navigare* uden *in* eller *ex*). men hvor vi sige i, behandles de som Landes Navne. Men denne Regel vilde dog være praktisk ubrugelig, ikke blot fordi der er en stor Vaklen i vor egen Sprogbrug, men fremfor Alt fordi vor Vurdering af Øernes Rang som smaa eller store slet ikke stemmer med Romernes og har andre Forudsætninger. Ingen Dansk vil sige i Anholt, Læsø, Bornholm, Langeland eller Falster, fordi den punktuelle Opfattelse (trods min Fødeøs 4 eller 5 Kjøbstæder) har faaet bestemt Overvægt; men ved Lolland er der en mærkelig Vaklen (i og paa Lolland), der ogsaa hænger sammen med Navnets Oprindelse og Form (Land); ved Fyen (der dog ikke har hiin Form af Navnet) er i aldeles overveiende og Regel; paa Sjælland vil kun ganske enkelte Gange høres og da lettere ved Omtale af en der udbredt Vedtægt (f. Ex. i en Sætning som: „paa Sjælland saaes megen Hvede") end ved Tale om Bolig og Ophold. England og Irland kjende vi kun som Lande, i hvilke noget skeer og i hvilke man boer. Og dog sige vi alle, at noget skeer og at man boer paa Island; vi bruge denne Præposition om alle Øer udenfor Europa (paa Cuba, Ceylon, Madagaskar), selv om Nyholland, en heel Verdensdeel, skjøndt her med Vaklen. (I Japan, om det af flere Øer dannede Rige.) Sagen er, at den oprindelige Opfattelse af Øer som det begrændsede og afsondrede, der ikke fastholdtes ligeoverfor de nærmeste og bekjendteste store Øers Fremtræden for Forestillingen som deelte Lande, atter gjør sig gjeldende ved alle fjernere Øer, der først og forFolkebevidstheden, f. Ex. igjennem Søfarendes Omtale, længe fremtraadte som enkelte Punkter, næsten paa samme Maade som for os, der have lært Geographi, dog de fjerne Lande afmale sig som smaa Strækninger paa Kortet. Ifølge denne Indflydelse vilde for os f. Ex. Corsika, Sardinien og Creta, der for Romerne vare store Øer og Lande, blive smaa Øer; for os var Napoleon født paa Corsika, ikke i Corsika; alene ved Sicilien vilde vise sig be-

tydelig Vaklen mellem paa og i. Tydskeren, hvis Opfattelse ikke, som vor, kommer i Strid med ham nærliggende og betydelige Øer, gjennemfører i det hele Brugen af auf. Franskmanden, der efter Latinens Forbillede opfatter Byer og Øer, d. e. smaa Øer, under een Form, men betegner Opholdet der ved en anden Præposition, der oprindelig betydede til, (*à Paris, à Rhodes, à Malte)*, bryder, som vi, Rækken, hvor den anden Forestilling paatrænger sig (*en Corse, en Sardaigne* o. s. v.).

Hvad ligger nu i dette simple, bekjendte, her uden nogensomhelst lærd Pynt angivne Phænomen som Udbytte for den almindelige Sprogbetragtning? Der ligger Opfordringen til rigtig og fyldig at erkjende, hvor usikker og vilkaarlig indenfor den samme Sprogæt og atter indenfor et Par hinanden nærstaaende Grene af den Adskillelsen og Forbindelsen, i det hele Grupperingen er endog blot af reent rumlige Anskuelser, der angaae ydre Gjenstande, hvor svævende og bøielig den til Præpositionerne knyttede Forestilling er, og hvilken Frihed der gjør sig gjeldende i at henføre og samle (subsumere) visse Anskuelser under dem. Alt er naturligviis (for strax at antyde noget, hvortil der styres hen) paa ethvert Punkt foranlediget, ved den Form, under hvilken Forestillingen paa en vis Tid, for visse Mennesker overveiende fremtraadte, ved de givne Midler (Præpositionerne med en vis svævende og, forsaavidt der tales om de romanske Sprog, ved Sprogforvirringen selv opløst Betydning) og fremfor alt ved Trangen, der tvang til at gribe til; men der er ikke Tale om noget, der ligner en Naturlov, som bestemte Sammenhængen imellem Forestilling og Betegnelse, undtagen forsaavidt hverken Forestillingernes indbyrdes Berøring eller Continuiteten i det fra Fortiden givne Forraad af Ord (Tegn) og dertil knyttede Betydninger nogetsteds ganske kunde brydes. Det vilde ikke være vanskeligt at udvide Kredsen af det fremstillede Phænomen, f. Ex. ved blot at dvæle ved Brugen af det tydske nach om Bevægelsen til Stedet (nach Paris) eller ved *à Paris* og *dans Paris* o. s. v.

Førend jeg gaaer over til et hermed sammenhængende Punkt, skal jeg endnu tilføie en liden beslægtet Bemærkning, som enhver hos sig selv har Stoffet til at gjøre og som jeg oftere har anvendt som Exempel paa, at de Finheder og Vanskeligheder, som vi omtale, stundom særlig beundre i den ældre, bøiningsrige Sprogform ligge os ganske nær i vort eget Sprog,

men i en anden Skikkelse. Jeg har havt Anledning etsteds (i Fortalen til 1ste Binds 1ste Hefte af min og Ussings Udgave af Livius S. 14), til at gjøre opmærksom paa den Smaating, at det ikke var rigtigt at anføre *Esquiliis* (*habitare Esquiliis*) som Exempel paa, at Romerne stundom ved Gaders og Byqvarteres Navne kunde udelade *in*, idet der for *Esquiliæ* gjelder den særlige bestemte Regel, at det altid bruges uden *in* ligesom Bynavne (— naturligviis efter en Foranledning, som vi ikke kjende —), medens Ingen kunde i daglig Tale sige *carinis* for *in carinis* (Kjølene, en Gade i Rom). Det gaaer heller ikke an at lære en Fremmed, at man i Kjøbenhavn om Gader siger iflæng i og paa. Man siger altid paa Nørregade, Vestergade, Østergade og Kjøbmagergade, og det vilde klinge høist mærkværdigt, hvis nogen sagde at han boede eller havde spadseret i Østergade; men om ingen anden Gade i Kjøbenhavn end disse fire bruges paa; dog troer jeg, at man tidligere sagde „paa Hoppens Længe“ og „paa Rosengaarden“. Reglen (— thi det er en Sprogbrugens Regel —) iagttages af alle Kjøbenhavnere med allerstørste Sikkerhed og den tilegnes af enhver anden Dansk, der kommer til Kjøbenhavn, (forsaavidt han ikke fra Aviser, Komedier eller Noveller allerede har tilegnet sig i det ringeste Udtrykket paa Østergade) med saadan Hurtighed og Sikkerhed, at neppe nogen overhovedet veed, at han har lært det og ikke altid vidst det. Men der er mange Kjøbenhavnere, der ikke vide, at man i Kjøbstæderne, hvor man har en Gade med Navnet Algade, næsten altid (— jeg maa som Kjøbenhavner forsigtig tilføie „næsten“ —) siger at boe paa Algaden; i enkelte Byer have andre Gader samme Æresfortrin; saavidt jeg erindrer, siger man i Odense at boe paa Vestergade, i Aarhuus at boe paa Meilgade (Middelgade) og jeg veed ikke, om man ikke i Helsingør boer paa Steengade. Det er nemlig aabenbart, at Brugen af paa (ligesom paa Torvet) hænger sammen med en Opfattelse af Gaden som stor og aaben og dannende en Hovedvei i og igjennem Byen, hvorfor det ogsaa anvendes ved de efter Verdenshjørnerne benævnte, Hovedretninger i Færdslen betegnende Gader. (Hoppens Længe og Rosengaarden opfattedes oprindelig ikke som Gader.) Havde Kjøbenhavn en Søndergade, vilde man boe og gaae paa den; men da i Christian den Fjerdes Tid Christianshavn anlagdes, var enten Bevidstheden om dette Forhold allerede fordunklet eller kom ikke frem, fordi Hovedgaden ud til Porten fik et andet Navn (Torvegade); derimod har Kjøbmagergade fra gammel

Tid ved Retning og Anselighed og Betydning for Færdsel faaet Plads her. Til disse Gader, paa hvilke man boer ligesom man boer paa Roeskilde Landevei, slutte sig da Broerne, d. e. egentlig kun de fra Portene udløbende Hovedlandeveisgader, men efterhaanden hele den udenfor hver Port beboede Grund, medens man iøvrigt boer i Forstæderne. Her er nu atter noget foranlediget, ja noget, der muligviis i et enkelt Tilfælde kunde give et historisk Vink, f. Ex. om en Gades tidligere Betydning og Rolle, men hvori man forresten forgjæves vilde see en Prøve enten paa det Dybe i Sproget i det hele eller dets Poesie. Finheden er saa stor og særlig, at man maa leve i de enkelte Byer for at tilegne sig den.

2. At tale og skrive om noget. Præpositionernes Betydninger.

Sproget er saaledes sammenvoxet med os og vi bevæge os saa reflexionsløst deri, at meget i vor egeu Sprogform, der er aldeles tilfældigt (d. e., tilfældigt i Forhold til Naturlov), for os antager Charakteren af noget naturbestemt og nødvendigt, og det i den Grad, at vi slet ikke lægge Mærke til de mest iøinefaldende og os alle velbekjendte modsatte Phænomener. Stundom bygges vel endog paa denne naive Forglemmelse af, hvorledes det seer ud lige udenfor ens egen Dør, smaa philosopherende Betragtninger over Sprogets Hemmeligheder og Aabenbarelser. Det skulde ikke i mindste Maade forundre mig at høre enten en Dansk eller en Tydsker at forklare mig, hvor dybt begrundet det er i Naturen, hvor nødvendigt, at Barn og Kind ere Intetkjønsord, idet de betegne det endnu ikke til Kjønslivet vognede Væsen i dets hele Ubestemthed; og den Danske vilde maaskee tilføie, at ligesaa naturrigtigt og nødvendigt hører Ordet Menneske, der betegner det reent abstracte Begreb, til Intetkjønnet. Her vilde imidlertid Tydskeren gjøre Indsigelse, fordi det hos ham hedder der Mensch, og for at bevise, at hans Sprog fulgte den rigtige Vei, kalde baade Latin og Græsk tilhjælp og, hvis han afvistes med, at Menneske der betegnes med Ord af ganske anden Oprindelse og Lyd, fra Sanskrit anføre *manavas* eller *mánuṣas*, Menneske. Fra den anden Side vilde imidlertid vor nærmeste Nabo og Stammefælle, Svenskeren, rykke frem med sit Hunkjønsord *meniskan* og, for at dette ikke skulde synes at staae for besynderligt ene, paaberaabe sig det oldnordiske *menska*, og dermed var da det hele Korthus styrtet sammen.

For slige letfærdige Betragtninger holde nu vistnok de nyere sammenlignende Sprogforskere sig i det Hele frie; men at de med aabent Blik fremdrage og lægge sig paa Hjertet den Belæring, som det for deres Øine sig udbredende Stof indeholder med Hensyn til Sprogets Bevægelse og Forholdet imellem Ord og Betydning, kan neppe siges. Vi betragtede ovenfor, hvad der paa et enkelt Punkt viste sig ved Præpositionernes Anvendelse paa rent rumlige, sandselige Forholds-Anskuelser. Hvorledes forholder det sig nu med Præpositionerne ved ikke-rumlige, ikke-sandselige Forhold? Hvor stor Frygt end nogle, eller rettere hidtil de fleste Sprogforskere nære for ubetinget og uden Forbehold at see og erkjende al Tales og al Betydnings sande Udspring og Begyndelse, tør det dog vel antages for indrømmet, at alle egentlige Præpositioner (hvortil naturligvis slet ikke høre sammensatte og afledede Ord, som formedelst og desl., medens *inter*, *propter* og desl. allerede staae paa et andet Trin), oprindeligen udelukkende betegne Forhold i Rummet, ikke blot fordi al Forfølgelse af de enkelte Betydninger til Udspringet fører dertil, men fordi alle Enkeltforestillinger ordne sig til Forbindelser for Indbildningskraften i Rummets Schema og fordi disse rumlige Forhold vare de eneste, der kunde paavises og fremtraadte saaledes, at der dannede sig en Forstaaelse om dertil benyttede og derpaa anvendte Ord. Sprogets Opgave, d. e., de talende Menneskers Trang og Bestræbelse, var altsaa at anskueliggjøre det ikke rumlige Forhold, hvori Forestillinger saaes, igjennem Analogie med og Henføren under rumlige Forhold, og Spørgsmaalet er, hvorledes Sproget har baaret sig ad med denne Overførelse, om deri viser sig en conseqvent, paa nødvendige og naturlige Love henpegende Fremgangsmaade. Enhver af os Danske forekommer det saa naturligt, at Gjenstanden for Tale, Forhandling og Omdømme betegnes ved om, idet Forholdet fremtræder som en Bevægelse af Handlingen med Gjenstanden som Midtpunkt, at vi uden videre forudsætte, at det samme finder Sted i alle andre Sprog, og vi oversætte troskyldig *loqui de aliqua re* saaledes, at vi sædvanlig tillægge Ordet *de* hele den samme Betydning, som vort om har; men heri feile vi, som enhver ved første Eftertanke siger sig selv, storligen. Indenfor vor Sprogæt og de bekjendteste Sprog af den, med Sanskrit medtaget som fjernere Sammenligningspunkt, finde vi udenfor Norden alene i Græsk Talens og Tankens Gjenstand almindelig betegnet ved en Præposition, der for Grækeren tillige medfører den sandselige Forestilling,

der ligger i om, nemlig *περί*. Men dette er ikke (som Ord, Lyd) den Præposition, hvortil vi knytte denne Forestilling, men en i vor Sproggreen forsvunden, medens den i Latin fremtræder i Formen *per* i Sammensætninger (meget, *pergravis*) og udentvivl ogsaa er beslægtet med *per*, igjennem, medens dette vel ogsaa hænger sammen med *παρά*. Den græske Præposition, der som lydende Ord svarer til det nordiske *umb*, *um*, om, det tydske *umb*, *um*, er *ἀμφί*, der vel bruges om Gjenstanden for Bestræbelse, Syssel, Strid, Kamp, men sjelden og kun digterisk om Talens Gjenstand. Sanskrit har den græske Præposition *περί* i Formen *pari*, men bruger den ikke paa denne Maade; (i et Par Sammensætninger med Verber, der betyde at tale, forandrer og bestemmer *pari* Betydningen paa en særlig Maade, f. E. *parivad*, omtale ilde); ogsaa det med *ἀμφί* etymologisk sammenhørende, men i Betydning temmelig fjerne *abhi*, bruges sjelden i den her omhandlede Betydning; nærmest vil *adhi* komme, der ellers oversættes paa, til, over. I Latin derimod taler man fra og udaf en Ting (*de*) og da ligesaa i de romanske Sprog, og i Tydsk vide vi ligeledes alle, at man taler af eller fra Noget (von). Hvor baade vi og Tydskeren og Latineren med sine romanske Efterkommere tale og kæmpe for en eller noget (für, *pro*, *pour*), taler og kæmper Grækeren over ham (*ὑπέρ*): medens vi (de samme) tale imod en, taler Grækeren nedad en; thi det betegner Ordet *κατά* med Genitiv i sandselig Betydning. Den Handling, der hos os udføres af en (von, *ab*, men i Fransk *de*), udføres i Græsk ud (frem) under en (*ὑπό*), hvorhos Grækeren ogsaa stundom i visse Stilarter og visse Forbindelser bruger andre Præpositioner, *ἐξ*, udaf, *παρά* og *πρός*, fra, men sjelden og kun i særegne Tilfælde det til *ab* og af svarende *ἀπό* (fra ens Side). Vi arbeide for Løn og Penge, Tydskerne baade für og um Geld, Grækerne ved (*ἐπί μισθῷ*, *ἐπ᾽ ἀργυρίῳ*), Latineren bruger den blotte Ablativ: i Danmark døer man af en Sygdom, i Tydskland ved den (an); ja medens vi i Danmark ere glade over og ved en og noget, ere vore Brødre i Norge glade i noget, i En, hvoraf en aandrig Betragter let vil udfinde, at Glæden og Tilfredsheden i Norge opfattes dybere som en Indtrængen i den tilfredsstillende Gjenstand*).

*) At man i visse Egne af Danmark siger at være ved en istedetfor at være hos en, er bekjendt.

Af hvad her i korte Træk og faa Exempler er antydet, men som kunde udføres meget vidtløftigt og med meget stor Lærdom eller Skin deraf, fremgaae to Ting, som det er af stor Vigtighed ret at fremhæve og overveie, den ene, at mange Præpositioners oprindelige sandselige Betydning var saare svævende og bøielig, saa at de under Udviklingen af de enkelte Grupper af vor store Sprogæt, foruden at nogle gik tabt paa det ene og det andet Sted og hist og her et nyt Led sporadisk indtraadte i Rækken, paa en stundom saare mærkelig Maade skiftede Plads og Rolle, den anden, at Henførelsen af det Ikke-Sandselige under det Sandselige skete efter en saa fri og tilfældig Griben af den i et givet Tilfælde nærmest sig tilbydende Lighed, at det stundom kan synes, som om det havde været nok at antyde ganske i Almindelighed, at Forestillingerne af den talende overhovedet saaes og sattes i et Forhold til hinanden; men af denne tilfældige Griben udviklede og befæstede sig og gjennemførtes dernæst videre en gyldig Betydning og Brug. Hvad det første Resultat angaaer, ville vi ikke her dvæle ved Phænomener som det unegtelige Slægtskab imellem *ὑπό*, *sub*, under, og *ὑπέρ*, *super*, over, hvis Betydning igjennem selve Modsætningen hører sammen i den fælles Retning paa den rumlige Trinstilling, eller ved den Bevægelse, hvorved *inter* i Formen unter, undir, under i de germaniske og nordiske Sprog er traadt istedenfor *sub*, *ὑπό*, i Tydsk med Bibehold tillige af en liden Part af den latinske Betydning, medens *super*, *ὑπέρ* er beholdt ogsaa hos os og Tydskerne som yfir, over, über; men det samme viser sig i Præpositionernes Forbindelse med forskjellige Casus og Betydningens Vexlen derefter, dog egentlig kun saaledes som dette Phænomen (af de Sprog, jeg tør indlade mig nærmere paa) viser sig i Græsk; thi i Latin, Oldnordisk og Tydsk er der intet, der ligner, hvad der foregaaer ved *ἐπί* (paa, ved, til, henimod), men fremfor alt ved *παρά* (med Accusativ langs med, forbi, til, med Dativ hos, ved, med Genetiv fra) og ved *πρός* (til — ved — fra, af). Disse Præpositioner vare i den ældste Opfatning (i Græsk) i sig selv saa ubestemte og bøielige i Betydning, at de kunde forenes med en anden Forholdsbetegnelse (den, der laa i Genetivformen) til en Anvendelse ikke blot afvigende fra, men modsat den, de have i Forbindelse med Ordet uden særlig Casusbetegnelse (i Accusativ, hvorom strax). Med dette til en ældgammel Tid hørende Phænomen vil det ikke være uden Interesse at forbinde et, der tilhører en langt yngre Tid og en Sprogomvælt-

ning. De i Latin saa bestemt og i Betydning langt adskilte Præpositioner *per* og *pro*, der ogsaa have holdt sig i Fransk som *par* og *pour*, ere, som bekjendt, i Italiensk (Rumænisk) og Spansk (Portugisisk) smeltede sammen til een, ital. *per*, sp. *por*, omend ikke fuldstændig med samme Betydningsomfang som de to gamle, saa dog med væsentlige Bestanddele af begge. Og dog er ingen Forvirring indtraadt i Talen. For dem, der ad Etymologiens Vei søge Ordenes Sandhed, foreligger unegtelig her et haardt Anstød i den dobbelte Sandhed. (Man jevnføre hermed Sammensmeltningen af det latinske *quod* og *quam* til den for den franske Bevidsthed fuldstændige Eenhed i *que*, naturligviis med en vis, for at benytte et chemisk Billede, Forflygtigelse og Almindeliggjørelse af Betydningen, dog ikke saa stærk som i det danske at*).

3. Casus og Præpositioner. Accusativ.

Hvad der lige foran bemærkedes om Præpositionerne, førte naturligen og nødvendigen tilsidst til at nævne Casus som Forholdsbetegnelser. Det vilde nu her lede altfor vidt og desuden til Gjentagelser af hvad jeg andensteds har fremsat og udviklet (i min Afhandling om Kjønnet i Sprogene i 5te Bind af 4de Række af Videnskabernes Selskabs historiske og philos. Skrifter, i Bemærkningerne i Anledning af min latinske Sproglære, 1841, S. 25 ff., og i Afhandlingen „Om de grammatiske Betegnelsers Tilblivelse og Væsen“, I, 1856, S. 20 ff.), hvis jeg udførligere vilde forfølge dette Punkt; men der er dog nogen Anledning til at tilbagekalde Hovedsagen i Erindringen for dertil at føie et Par Bemærkninger. I de Sprog af vor Æt, i hvilke et Casussystem er udviklet og beholdt, det er, i alle de ældre og uddøde og,

---

*) Efter det Formaal, som her forfølges, er Betragtningen indskrænket til vor Sprogæt. En Betragtning af Præpositionerne i Semitisk (Hebraisk) vil føre til ganske lignende Resultater. Der kunde være stor Fristelse til at anskueliggjøre Sprogets, d. e, de af Meddelelses- og Forstaaelsesdriften betagne Menneskers, man kunde sige, fortvivlede Kjækhed til at gribe og bruge, hvad der tilbød sig, ved fra Præpositionerne at gaae over til et Par nære og gjennemsigtige Phænomener ved Conjnnctionernes Tilveiebringelse, Phænomener, som kaste Lys paa, hvad der kunde skee i den fjerne, langt forhistoriske Tid; men det maa være nok at nævne der (der han kom) og Brugen af fordi og efterdi omtrent i samme Betydning.

naar vi imellem de endnu levende blot holde os til det nærmeste og bekjendteste, i Tydsk, er den saakaldte Accusativ (i Intetkjønsordene paa eengang Nominativ og Accusativ) slet ingen ved noget særligt Mærke for nogen særlig Forholdsbetegnelse dannet Casus, men Ordet selv, i Henseende til Lyden afsluttet paa den Maade, som ethvert Sprogs Udtaleform førte med sig, og brugt overalt, hvor intet særligt Forhold fremtræder og kræver Betegnelse*). Naar altsaa ifølge et saadant særligt Forhold Grækeren eller Latineren eller Tydskeren sætter en Præposition ved Accusativ, ligger Forholdsbetegnelsen e n e i Præpositionen, ligesom hos os, der udenfor Genitiv ingen Casus have; i enkelte Tilfælde i et eller andet Sprog kunde den i Almindelighed til Antydning af et Forhold nødvendige Præposition udelades som ikke nødvendig, fordi Verbets og Navneordets Betydningsbeskaffenhed tilstrækkelig henledede til Forholdet, f. Ex. i *proficisci Athenas* o. s. v., ligesom i Fransk i Forbindelsen *acheter quelque chose trois écus.* Fra denne Ordets almindelige Form udskilte sig i Han- og Hunkjønnet (ved den med Kjøns- og Personsforestillingen følgende bestemtere Fremtræden af Forestillingen om det handlende Subject) Nominativ, ikke som Betegnelse af et Forhold til andre Substantivforestillinger, men som Betegnelse af Ordets Stilling som Udgangspunkt for Udsagnet. Virkelige F o r h o l d s c a s u s, betegnende Forholdet til andre Navneord, ere de øvrige (Dativ, Ablativ, Genetiv o. s. v.), og disse betegne alle oprindelig rumlige Forhold, de eneste, om hvilke en Forstaaelse under den første Dannelse af Betegnelserne kunde komme istand, og dem, hvortil al Tilbageførelse af Brugen til det fælles og første viser hen. Ligesom altsaa Casusendelserne i andre Sprogætter, f. E. den semitiske, og i nyere Sprog, der have tabt Casusformerne, erstattes ved Præpositioner, forsaavidt det er nødvendigt at erstatte dem (— det er f. E. ikke nødvendigt at erstatte Dativen paa denne Maade hos os, forsaavidt Ordstillingen angiver Forholdet, —) saaledes ere de i sig selv aldeles af samme Art og Tendents som Præpositionerne, skjøndt

*) Naar det i Fleertallet seer ud, som om Accusativ i Han- og Hunkjønuet var den i Modsætning til Nominativ særlig ved Endelse udprægede Casus, kommer dette deraf, at Subjectsfremhævelsen i Fleertallet har gjort sig gjeldende ved at svække det F l e e r t a l s m æ r k e, som viser sig i Accusativen. (Jvfr. Enkelttallet *λέων, Αἴας* med den fulde Stamme i *λέοντα, Αἴαντα.*)

af anden Form og andet etymologisk Stof*). Men her viser sig da atter den samme Ubestemthed i det oprindelige Betydningsomfang og den samme Vaklen og Vilkaarlighed i Henførelsen først af alle sandselige Eorhold under disse faa Hovedgrupper og dernæst især af alle de ikke sandselige Forhold, som vi have seet ved de egentlige Præpositioner. I Sprog, der staae paa samme Trin og saa nær hinanden som Latin og Græsk, udvikler der sig af samme Grundstræben med Benyttelse af aldeles identiske Midler, (— thi hvo tvivler paa, at den græske Dativ paa *ᾳ, ῃ, ῳ, ι* eller Genetiven paa *ας, ης, ου, ος* indeholde de samme Elementer, som de latinske Endelser *æ, o, i* — *as*, i *familias, æ, i, is*? —) men med Opgivelse af et eller andet paa den ene Side, to Casusrækker af ulige Antal Led (i Græsk Dativ og Genetiv, i Latin tillige Ablativ) og derfor med forskjelligt Betydningsomfang for de enkelte Led, da det samme Totalomfang skal omfattes. Naturligviis har det, der i Latin falder paa Ablativen, i Græsk ikke nogensinde været adskilt og samlet for sig og d e r p a a f o r d e e l t paa Dativ og Genetiv, men den græske Dativ og Genetiv have fra først af grebet videre om sig og taget en noget anden Retning, medens Ablativforestillingen ikke kom frem eller rettere ikke gjennemførtes; thi den ene Side af Betydningen, den der gaaer ud paa en Fjernelse og Udgang fra, er antydet i Endelsen *θεν, θε*. Større bliver naturligviis Forskjellen i Bygningen og Artikulationen, naar man sammenligner Sanskrit og der træffer to nye Casus, Instrumentalis og Locativ. Men i eet og samme Sprog, i Latin, brydes Systemet af Forholdscasus (— til Nominativens Savn i Intetkjønsordene tages her slet ikke Hensyn —), hvor Casusforestillingen og dens Betegnelse støder sammen med Fleertalsbetegnelsen. Antallet af Casus bliver i Fleertallet i Latin det samme som i Græsk, idet Dativ og Ablativ falde sammen, men Betydningsfordelingen forskjellig, idet den i begge Sprog retter sig efter Omraadets Fordeling i Enkelttallet. Og dog vil ingen i Latin have mærket noget Savn i Lethed og Sikkerhed i Forholdsbetegnelsen, hvor han bevægede sig i Fleertalsforestillinger, i Sammenligning med Enkelttallet, ligesaalidet som der mærkes Besvær eller f. Ex.

*) C u r t i u s (Gr. Etymol., 3die Udg., S. 39 Anm.) har kun forsaavidt Ret i at modsætte sig Betragtningen af Casusendelserne som „erstarrte Präpositionen", som han tænker paa de almindelige særligt uddannede Præpositioner. Naturligviis skulde Casusendelserne iøvrigt egentlig kaldes P o s t positioner.

føles Trang til hyppigere Anvendelse af Præpositioner ved Enkelttalssubstantiver af anden Declination, i hvilken ogsaa i Enkelttallet Dativ og Ablativ ere eens, end ved Ord af de andre Declinationer.

Ved Siden af og udover den ikke blot ved Betydningens store Omfang for hvert Led utilstrækkelige, men, som de nævnte Phænomener vise, i sig selv oprindelig ubestemte Forholdsbetegnelse, der indeholdtes i de særlige Casus, bruger nu Sproget det i Præpositionerne fundne og uddannede Middel, men i forskjellig Samvirkning med hiin Betegnelse eller ganske udenfor den. Deels faldt Præpositionen efter sin egen Betydning ganske (men speciellere og bestemtere) indenfor Omfanget af en enkelt Forholdscasus (i Latin alene Ablativ, i Græsk, ligesom i Oldnordisk, enten Dativ, *ἐν*, *σύν*, *ἅμα*, eller Genetiv, *ἀπό*, *ἐξ* o. s. v.), deels kunde den (i Græsk), selv ikke fuldt bestemt, forene sig med begge de særlige Casus, hvorved dens Betydning i hvert Tilfælde nærmere bestemtes. Men nogle af de Præpositioner, der forbandtes med en særlig Casus, kunde tillige holde sig udenfor den specielle Forholdsretning, som antydedes i disse Casus, og træde til Ordet i dets almindelige, til ingen Side bestemte Form, Accusativen (de, der i Latin forbindes med Accusativ og Ablativ, i Græsk med Accusativ og Genetiv eller med Accusativ, Genetiv og Dativ); endelig sluttede nogle Præpositioner sig, uberørte af den i Casus liggende Forholdsbetegnelse, alene til Ordet i dets almindelige Form, styrede alene Accusativ. Ved de Præpositioner, der nu forbindes baade med Accusativ og med en særlig Casus, kan der spørges om, i hvilken Forbindelse deres egentlige og oprindelige Betydning skal søges. Mig forekommer det, at man i det hele maa gaae ud fra Accusativ-Forbindelsen, skjøndt jeg med nogle Enkeltheder for Øie, navnlig *in*, hvor den til *ἐν* svarende Betydning synes oprindeligere end den til *εἰς* svarende, hvorvel *in* i Sanskrit kun angives at betyde ind i, og *μετά*, med, ikke tør negte, at en oprindelig i den særlige Casus' Retning pegende Betydning kan være gaaet over til en anden Opfatning, der faldt udenfor. Den praktiske Fremstilling i Ordbogen maa nødvendig (i Modsætning til den hidtil i Græsk fulgte Vedtægt) gaae ud fra det ligesom meest neutrale Omraade, Accusativ-Forbindelsen.

Til Bestyrkelse og Opklaring af Accusativens Begreb skal her endnu, til hvad andensteds er sagt, føies en Bemærkning. Det er ifølge Accusativens her angivne Natur (dens Udelukkelse af enhver særlig Betydning), at

den anvendes overalt, hvor et Substantivbegreb fremstiller sig for Tanken og nævnes som Antydning af et Udsagn, uden at dette fremtræder i den udtrykkelige og fuldstændige Form af en Sætning, der vilde medføre Nominativen som den bestemte Subjectscasus (det vil da sige i Han- og Hunkjønsord, i hvilke en særlig Nominativ dannes). Hertil hører i Latin det et Omdømme indeholdende Udraab (*hominem infelicem, o nequam hominem)*, i hvilket den antagne Ellipse af et activt Verbum tænkt om den talende selv aldeles forstyrrer Tankens Form; fremdeles (foruden hele den saakaldte Accusativ med Infinitiv, som heri finder sin simple og korte Forklaring) særlig den befalende Accusativ med Infinitiv i Græsk (*τοὺς Θρᾶκας ἀπιέναι*), der hænger nær sammen med det forlangende Udraab uden Verbum, horved alene den for Sindet staaende Forestilling om det Forlangte træder frem i det udstødte Ord, (en Form, hvis hele Natur ogsaa forvanskes ved Godtkjøbshjelpemidlet Ellipse), f. Ex. *διανομάς, διανομάς*, Uddeling! Uddeling! (af Korn eller Penge, Lukian Zeus Trag. 13) eller: *"Ἔξω Χριστιανούς, ἔξω Ἐπικουρείους* (samme, Alexand. 38). Af denne Art skal jeg anføre et ligefrem morsomt Exempel. Hvilken Casus brugte en Romer (og ganske vist ogsaa en Græker), naar han raabte med en Vare til Salg, Nominativ eller Accusativ? Dette Spørgsmaal kan tilfældigviis ved Hjelp af en eneste Anecdot i et eneste Sted hos en Forfatter besvares meget bestemt: Accusativ, i Overeensstemmelse med det ovenfor udviklede. Det fortælles nemlig (— Cicero *de divin.* II c. 40; thi af Plinius's Fortælling vilde Sagen ikke blive klar —), at da Cæsars og Pompeius's Medbeiler, den rige M. Crassus indskibede sig i Brundusium for at drage til Krigen mod Partherne, modtog han et afskrækkende Varsel derved, at just en Mand raabte med cauniske Figener (kaldte efter en By i Carien), hvilket Raab, *cauneas,* næsten lød som *cave ne eas.* Der forudsættes alsaa ligefrem og nødvendigen Accusativen; i *cauneæ* laa intet *eas.* Naturligvis er man tilrede med Underforstaaelsen af *emite*; men den, der raaber Kartofler! Kartofler!, underforstaaer intet.

Adskillige troe i den nyeste Tid at sige noget kløgtigt og nyttigt, naar de betegne en latinsk eller græsk Partikel (*tum, tam,* o. s. v.) som en gammel Accusativform (ogsaa *dius* i *nudius tertius* o. deslige). Dermed er nu efter Accusativens sande Beskaffenhed slet intet sagt til Forklaring, og man gjør overhovedet meget bedre i ikke at indblande Casusforestillinger ved

Ord, om hvis oprindelige egen Betydning og Opfatning som Navneord man veed saalidet eller intet. (Ogsaa Curtius's Formodning om, at *διά* er en Insrumentalis, Gr. Etym. 38, og meget af samme Art hos andre hører til den Slags Gjetninger, der føre til et blot Skin af Forklaring.)

4. *Étais, étant, été.* Tab af Ord. Betydningsgruppering.

Et Spørgsmaal om, hvad de franske Ord *étais, étant* og *été* ere og hvoraf de komme, vil forekomme de fleste heelt besynderligt, da jo enhver, der har den allermindste Kundskab i Fransk, veed, at det er Imperfectet og Participierne af *être*, saa at den, der maaskee har noget videre paa Hjertet, synes at burde spørge om *être* selv, ikke om hine tre Former. De derimod, der have beskæftiget sig med det franske Sprogs Udviklingshistorie, ville sige, at det sande Forhold med disse tre særlige Former er vel bekjendt og fremsat baade af Diez (Grammatik d. roman. Sprachen, 2te Ausg., 2te Bd. S. 217) og andre, at de nemlig ere dannede af *stabam*, *stans* (*stando*), *status*, ere de hertil svarende Former af det gammelfranske *ester*, *stare**). Dette er nu ganske rigtigt; men det kan dog være Umagen værd at dvæle lidt ved dette Phænomen og betragte, hvad deri ligger. Først bør dog vel for de Uovedes Skyld og deres, som paa Grund af Mangel paa Indsigt ere vantroe, Formforandringen forklares og sættes udenfor Tvivl, idet den tillige giver et godt Exempel paa Lydcontinuiteten og Betydningscontinuiteten under Forvandlingen. Af *eram*, som Italieneren har beholdt (*éra*), kunde efter alle de bekjendte Regler for de latinske Ords og Formers Lydforvandling ved Overgangen til Fransk aldrig opstaae *étais* eller noget, der lignede dette (*t*), men *stabam* maatte antage denne Skikkelse; thi naar et latinsk Ord begynder med *st* og en Vokal, sættes derfor i Fransk regelmæssig (naar Ordenes Overgang er skeet ad den folkelige Vei) *é*: *état*, *étable*, *établir*, *étain*, *étang*, *étoile*, *étude* af *status*, *stabulum*, *stabilire*, *stannum*, *stagnum*, *stella*, *studium*. (Ord, der ere forplantede ad den kirkelige latinske og overhovedet den litterære Vei, beholde *st*.) Imperfectendelsen *abam* (*ebam*) gaaer dernæst i Fransk overalt igjen-

*) Overgangen af den efter Ligheden af andre latinske Infinitiver dannede Form *essere* (som Italienerne have beholdt) for *esse* til *estre*, *être* er af Diez rigtig oplyst ved Sammenligning med *tistre* af *texere*, *tessere*; Etymol. Wörterb. d. roman. Sprachen, 2te Ausg., I S. 166.

nem Mellemtrin, som ikke vedkomme os her, over til *ais* (*honorais, aimais, vendais* af *honorabam, amabam, vendebam*). Ligeledes vide vi, hvad *status* angaaer, ved hvilket det ogsaa i Italiensk som Participium af *essere* optagne *stato* paa det tydeligste viser Veien, at ethvert latinsk Participium paa *atus* i Fransk gjennem Overgange (at for *atus* o. s. v.) faaer Endelsen *é* (*honoré, aimé*). Ved *étant* behøves ingen videre Forklaring. Franskmanden har altsaa istedetfor et Verbum (det abstracteste i Betydning af alle), som allerede i Latin var sammensat af to Stykker (Præsensstammen *es* og Perfectstammen *fu*, hvilken Grækerne vel have i *φύω*, men ikke ganske have nedsat til den blotte Betydning at være og ikke sammensmeltet med *εἰμί*), faaet et, der er sammensat af tre (*es*, *fu*, *sta*). Mærkeligt er herved Tabet og Erstatningen af det i Latin tilstedeværende, i Italiensk bevarede *eram*, hvad enten nu *erais*, som nærmest skulde fremkomme, ikke kunde faaes frem, fordi den latinske Endelse var for kort (*am*, ikke *abam* eller *ebam*), eller det stødte uheldigt sammen med *serais* (*esserais*) eller *été*, *étant* førte *étais* med sig. Til disse to Participier, som ikke gaves i Latin og hvoraf det ene, den forbigangne Tids, ikke kunde gives af *esse*, der ingen passiv Form kunde frembringe, føltes der Trang ifølge Analogien af andre Verber og, hvad *été* angaaer, særligt for at danne de sammensatte Tider af *être*. Gerundiet dannede Italieneren ligefrem af *essere* (*essendo*), men det andet Participium kunde heller ikke han skabe af den modstridende Stamme. Man greb da paa begge Sider, og paa Fransk ogsaa for Gerundiets Vedkommende, til et andet Verbum, hvis sandselige Betydning, allerede overført til at betegne Stilling og Tilstand, let lod sig svække endmere og nedsætte til den almindelige at være (— man sammenligne blot *come sta? sto bene, det staaer sig vel, han staaer sig vel*, o. s. v. —) og som allerede trods Latinen (hvor heller ikke *stare* som intransitivt kunde have noget Participium *status*) havde sit Participium (*stato* af et i Latin ikke existerende *status*)*). De fra *stare* (*ester*) laante Stykker voxede saaledes sammen med *être*, at ikke nogen eneste Franskmand har nogen umiddelbar Følelse af eller Anelse om, hvad der er foregaaet, eller overhovedet om, at der er foregaaet noget usædvandligt, især da heller ikke Lyd og Bog-

---

*) I Spansk laante man af *sedere* Paticipiet *sido*, som ligeledes ikke kunde findes i Latin.

staver ligge meget fjernt, efterat *t* ad anden Vei er kommet ind i *être*, og saare faa gjennem Underviisning og Studium vide det.

Vi have her (— og det er det første, som i dette Phænomen bør fremhæves og vel lægges Mærke til —) i en forholdsviis ny Tid i et aldeles klart Exempel en høist belærende Gjentagelse af hvad der i den ældste Sprogudvikling idelig og i et uhyre Omfang (men ved den abstracteste Forestilling, at være, stærkest) er skeet, at concrete og sandselige Forestillingers Betegnelse, efterhaanden som abstracte Forestilinger fremkom og udviklede sig, omstempledes og saa at sige sublimeredes til Udtryk for disse; *stare* er gjort til være væsentlig paa samme Maade, som det os i sin oprindelige Betydning ubekjendte *as, es* (*asmi*, *εἰμί*, *sum*, *es* — Gjetningerne kjender jeg, —) og det mere gjennemsigtige *fu* (*φύω*, *bhu* i Sanskrit) nedsattes til denne Betydning, idet man dog ikke var istand til ad een Vei at frembringe et enkelt og heelt Ord for at være, men ved eet Ord anskueliggjorde Forestillingen om den nærværende og varende Væren og ved et andet om den forbigangne, og paa samme Maade, som *γίγνομαι*, udgaaende fra en Stamme med Betydningen at føde, avle, er blevet til det abstracte bliver*). Spørges der dernæst om de tre omhandlede Formers sande og ægte Betydning, da er det klart, at, medens det etymologisk og historisk staaer fast, at de ere komne fra en anden Side end det øvrige Verbum *être*, have de i det franske Sprog og for den franske Bevidsthed ene og alene Gyldighed som Former af dette Verbum,

---

*) Idet C. O. Müller i hans Geschichte der griechischen Litteratur I S. 6, 7 afviser en vistnok høist forkeert Forestilling om Sprogets og særlig det græske Sprogs isolerede onomatopoietiske og lydefterlignende Oprindelse, fremsætter han selv en overmaade forkeert Paastand, at de abstracteste Dele af Sproget „sich zuerst fixirt und eine feste Gestalt genommen haben", og derfor just i alle Sprog af vor Sprogæt tydeligst fræmtræde som de samme, saasom Verbet at være (*sum*). Naar man i Sprogættens ældste Fællesliv ad lang Omvei møisommelig havde vundet Betegnelsen for en abstract Forestilling, hvis Betegnelse ikke kunde undværes, slog den ganske vist stærk Rod (— ganske som den grammatiske Bygnings Hovedtypus, dog ogsaa som de sandselige Verber at gaae, staae o. s. v. —), men dette er noget ganske andet end at Ordet i denne Betydning hører til de ældste Bestanddele. Paa den især i Græsk i mange Verber tilstedeværende Dobbeltbetegnelse af samme Hovedforestilling under to Synspunkter efter Fremtrædelsen i Tiden har Curtius særlig henledet Opmærksomheden.

i hvilket de uden nogen Erindring om den særlige Oprindelse, uden nogensomhelst Biforestilling, ere indlemmede, og dette er deres levende Sandhed ligesaavel som det hele Verbums Sandhed er uafhængig af hvad der muligviis kunde opdages om en anden oprindelig Form og Betydning af det, der i sin Tid blev til *asmi*, *εἰμί*, *sum*, er, uafhængig af Visheden om, at det ikke fra først af havde denne abstracte Betydning. Høist mærkelig er nu fremdeles den Maade, hvorpaa Franskmanden iøvrigt har behandlet det Verbum, hvoraf han laante tre Stykker til at fuldstændiggjøre *être*. Verbet *stare*, der betegner en af de nærmeste sandselige Forestillinger, der hører til vor Sprogæts ældste og meest gjennemgaaende Bestanddele (— man see f. Ex. Efterviisningen hos Curtius Gr. Etym. 199 og tilføie vort eget nordiske staae), der ikke synes at kunne forsvinde, hvor det engang er i Sproget, der fra det latinske Stammesprog er bevaret i Italiensk, Spansk, Portugisisk og Rumænsk, der har været i Gammelfransk, omend ikke meget udbredt (Diez Gramm. d. rom. Sp. 2, 217), — dette Verbum har det franske Sprog fuldstændig tabt og det uden at erstatte det med noget andet, der tilnærmelsesviis træder isteden. Det franske Sprog har intet Ord, der betyder at staae, og hvis man spørger, om Franskmanden har Forestillingen at staae, maa det naturligviis erkjendes, at han har alle Bestanddele af den og enkeltviis betegner dem (*être debout*, *être placé*, *s'arreter*, *se tenir* o. s. v.); men den hele Forestilling har han ikke; han samler ikke hine Bestanddele om et enkelt Midtpunkt. Og saa naturlig og nødvendig denne Samling og Gruppering forekommer os og alle Medlemmer af beslægtede Folk, der have Verbet at staae, lader det sig dog, naar man nærmere betragter Sagen, neppe eftervise som naturligt næsten indtil Nødvendighed, at Forestillingen om den opreiste Stilling og om Stillestaaen forenes i eet Ord, og i andre Sprogætter (f. Ex. den semitiske) er dette heller ikke Tilfældet. Sproget følger ikke engang ved de reent sandselige Forestillinger, skjøndt her visse Hovedpunkter nødvendigviis overalt træde frem, et conseqvent og ligesom naturnødvendigt Schema for Foreningen og Grupperingen af Forestillingerne. Men igjennem hver Sprogæt gaaer, forplantet fra det oprindelige Fællesskab, en i det væsentlige eensartet, omend paa ikke faa Punkter brudt og forstyrret Gruppering og Fordeling af de sandselige Grundforestillinger og derved et indtil en vis Grad fælles Grundlag ogsaa for Dannelsen af Betegnelser for de ikke sandselige

Forestillinger ved Overførelse, omend med stor Forskjellighed i Benyttelsen af dette Grundlag udenfor det, der allerede var slaaet fast før Adskillelsen i enkelte Folk og Sprog, et Fællesskab, der er af den største Vigtighed for Sprogenes Samliv i Culturen. Et Frafald fra dette Fællesskab ved et saa beqvemt, saa befæstet og forgrenet Led som Verbet at staae, en fuldstændig Opgivelse af dette, ikke en Indskrænkning i Brugsomfanget, i et enkelt Sprog, der ikke er uddannet hos et isoleret Folk (som f. Ex. det valachiske), men under vedblivende nær Berøring med de nærmest beslægtede Folk, er det, der vækker Forundring. De særlige Betegnelser for de enkelte Sider af Forestillingen fortrængte Ordet, udentvivl just under Medvirkning af, at Stykker deraf med Svækkelse af Betydningen vare optagne i *être* og at det i de øvrige Former nærmede sig dette saameget. Det andet med *stare* i Betydningens Art og Omraade sideordnede Verbum at gaae, det latinske *ire* (Græsk *ἰέναι*, Sanskritrod *i*, for hvilket de nordiske Sprog have fastholdt den anden ogsaa i Sanskridt forekommende Rod *gá*), har ikke blot det franske, men alle de romanske Sprog været nær ved at tabe af en anden Grund, nemlig dets indskrænkede og til at bære de stærke Omdannelser af Lydbøiningen ikke noksom haardføre Lydlegeme (— den eneste af en enkelt Vokal bestaaende latinske Verbalstamme —), og det er kun blevet deelviis bevaret ved at forbinde sig med Stykker af *vadere* og af et nyt Verbum af ikke ganske klar Oprindelse (*aller*, *andare*, *andar*, i Churvælsk med det latinske *meare*), hvorved den samlede Forestilling er bleven fastholdt. Det tredie Verbum af denne Række, at sidde, *sedere*, er udenfor en speciel Brug (*siéger* om en Domstol) kun bevaret i Reflexiv- og Passivformen af en Sammensætning (*s'asseoir*, *être assis)*, der ikke er saa beqvem for overført og billedlig Brug. Med det fjerde Verbum, at ligge, er det heller ikke gaaet Franskmændene meget bedre end med at staae; thi *iacere* (italiensk *giacere*) tager sig kummerligt ud i det forældede og ufuldstændige *gésir*. Som Erstatning indtræder her Passivet eller den reflexive Brug af det af *collocare* dannede *coucher*, men ingenlunde med samme fyldige og omfattende Betydning eller Evne til overført Anvendelse og Dannelse af Talemaader. Et ogsaa i andre Henseender interessant Exempel paa den vilkaarlige Tilknytning af overførte og billedlige Betydninger til det sandselige og paa deres Forsvinden med de Verber, der bar dem, ligger her nær. Et Skibs eller en Flaades Plads for Anker eller krydsende

betegnes i Latin ved at staae (*navis stat in ancora, classis ad Oricum stat*), hos os ved at ligge; for Franskmanden hverken staaer eller ligger et Skib eller en Flaade. (Grækeren har et rent særligt Verbum, dannet af Navnet paa en Rhed, ὁρμεῖν af ὅρμος.) Hos Grækerne og Romerne sad en Hær foran en beleiret By (καθῆσθαι, *sedere*), hos os baade staaer og (lidt mere gammeldags) ligger den; for Franskmanden hverken sidder eller ligger eller staaer den; thi den etymologiske Sammenhæng imellem det sammensatte og transitive *assiéger* og *sedere* er noget andet (beleire, *obsidere*).

I den her antydede særlige Artikulation af de overhovedet til Betegnelse hos et Folk komne Forestillinger, i deres Fordeling paa et vist Antal Ord, ligger nu det hele Sprog og dets Eiendommelighed fra den lexikalske Side (— fra den gammatikalske i Forbindelses- og Forholdsanskuelsernes Fordeling og Tilknytning til et vist Antal Former og andre Mærker, navnlig Ordstillingen —), og den, der har tilegnet sig denne Artikulation fuldstændigt og klart og paa hvilkensomhelst Maade, altsaa ogsaa ved Skrift, kjender Tegnene fra hverandre og kan bruge dem rigtigt (i Skrift), forstaaer aandelig Sproget, om han end ikke kan udtale et Ord deraf rigtigt eller opfatte det, naar det udtales. Dette er saa simpelt, at det synes overflødigt at sige det. Det er paa denne Maade, at jeg med Sikkerhed forstaaer Platons og Ciceros Skrifter, forsaavidt jeg har kunnet tilegne mig den ikke overalt fuldstændigt opbevarede Sprogbrug og ikke hindres af Skrivfeil eller af Ting, der ligge udenfor Sproget, uagtet jeg meget frygter for, at det vilde see ilde ud for mig med igjennem det udtalte Ord at forstaae enten Platon eller Cicero eller gjøre mig forstaaelig for dem. Det er denne Forstaaelse, der stundom har sat mig istand til at oversætte Steder i franske Forfattere rigtigere end Mænd, der ikke blot udtalte Fransk meget bedre end jeg, men ogsaa beherskede det almindelige Ordforraad langt bedre end jeg med Hensyn til sikkert og øieblikkeligt at fremkalde et fransk Ord til Brug, altsaa ogsaa i denne Henseende talte Fransk meget bedre end jeg, uden endda at medregne den grammatikalske Sikkerhed. Hvilken overordentlig Betydning nu disse Fortrin have med Hensyn til praktisk Brug af levende Sprog, veed jeg meget vel at vurdere; men det er mig her om to Ting at gjøre. Først vil jeg stærkt fremhæve det aandelige og indre i Sproget (men som det virkelig findes og erkjendes, ikke som et ubegribeligt Mysterium) som det, der giver Sprogforskningen den væsentligste og

vigtigste Opgave, i Modsætning til en overdreven Fremhæven af det ydre, det lydende i det hele; dernæst vil jeg allerede her henpege paa, hvorledes Lydens Forhold til Betydningen viser sig som i sig selv ligegyldigt. Om de Ord, hvortil jeg veed, at i Græsk Forestillingerne er, gaaer, sidder, stiller (*εἰμί, εἶμι, κάθημαι, ἵστημι*) o s. v. have været knyttede, have været udtalte paa denne eller hiin Maade, er for min Opfatning af Forestillingerne i græsk Form igjennem disse Ordtegn uden nogensomhelst Betydning*).

Idet der her har været Tale om tabte og levnede Ordstammer i enkelte Sprog af vor Æt og om den særlige tilfældige Gruppering af Forestillingerne, baade nærmere ved det sandselige Udgangspunkt og igjennem stedse videre Overførelse, omkring de første Tilknytningspunkter, falder det mig ind et Øieblik at henvende Opmærksomheden paa et Ord, som de nordiske Sprog have bevaret af det oprindelige for Ætten fælles Forraad, medens det ellers paa de fleste Steder er forsvundet, og som vi have givet en saa udstrakt, men tillige en saa eiendommelig overført Anvendelse, at den fulde og sikkre Tilegnelse deraf aabenbart maa falde den fremmede, der ikke i det ringeste af andre Stammer har noget tildeels lignende, meget vanskelig, medens alt forekommer os aldeles simpelt. Jeg mener Verbet at faae, oldnordisk *fá*, som vi tydelig gjenkjende i det efter regelmæssig Lydovergang tilsvarende græske ældre og poetiske Ord *πάομαι*, erhverver, *πέπαμαι*, besidder, men som udentvivl har en langt videre Sammenhæng (s. Sammenstillingerne hos Curtius Gr. Etym. S. 265), og hvoraf i Tydsk, efter Opgivelsen af det gamle fahen, kun er blevet tilbage Aflæggerne fangen, fassen, som vi ogsaa have. Dette fra Grundbetydningen af legemlig Griben (Tagen fat) udgaaende Ord har for os (og i daglig Tale endnu mere end i Skriftsproget) ikke blot den meest omfattende Betydning af Erhvervelse, Modtagen, Opnaaen (ogsaa Paadragen af et Onde: faae Feber, faae ondt), i visse Tilfælde Frembringen (f. Børn, Blomster), Bevirken af et Resultat (faae en ud, f. en afsat, f. en til at gjøre noget), men det gaaer, igjennem Opfattelsen af en Handlings Udførelse som en Opnaaen (f. noget gjort) over til at blive et Hjelpe-

*) Den Døvstumme, paa hvem man herved kommer til at tænke, savner (foruden Indtrykket af den rhetoriske Betoning i Talen og og af det med Lyden legende Ordspil) hele den almindelige Forestilling om Sprogets Liv som lydende.

ord for Udtrykket af et Tidsforhold (naar jeg faaer skrevet, ligesom har betegner Besiddelsen af den udførte Handling), og paa den anden Side til at antyde en Nødvendighed og Forpligtelse (jeg faaer hjelpe ham), medens det i Svensk og for Normanden tillige betegner en Ret og Tilladelse (han får ikke resa; faaer jeg skjenke?). Alt dette falder det den, der kommer til det Nordiske med den romanske Sprogbevidsthed, meget vanskeligt at samle og finde sig tilrette i, medens Englænderen ved Hjelp af sit *get* (oldn. *geta*) let følger med paa et langt Stykke af Veien (saalænge der er Tale om Opnaaen og Bevirken) og Tydskeren ligeledes en temmelig Strækning med sit enestaaende kriegen (udentvivl beslægtet med *kri*, gjøre, i Sanskrit, κραίνω i Græsk), et Ord, vi slet ikke have Spor af, medens vi have opgivet og tabt *geta*.

5. Nogle af Etymologiens Forudsætninger og dens Opgave.

Etymologerne pleie ofte, naar de ville godtgjøre deres Arbeides og Forsknings Nytte og Betydning, ikke blot at love Oplysning om Ordenes Slægtskab og de fleste Ords historiske Oprindelse af andre ældre og primitive Ord, men tillige, idet de støtte sig til deres eget Navns Afledning af det græske Ord ἔτυμος, *ægte*, *sand*, *virkelig*, at paatage sig at paavise Ordenes Sandhed, sande Mening (N. M. Petersen), „das seiende, den wahren und eigentlichen Gehalt derselben“ (Curtius, Gr. Etymol S. 3). Hvorvidt de nu kunne eller ikke kunne holde dette, har jeg allerede før (Om de grammatiske Betegnelsers Tilblivelse og Væsen, 2, 37 ff.) leilighedsviis omtalt; men det lønner Umagen at komme tilbage dertil for baade at yde den etymologiske Forskning den fulde Anerkjendelse, der tilkommer den, og afvise Løfter, den ikke kan opfylde, og uberettigede Fordringer. Men det vil da være rigtigt i Sammenhæng, at betragte den hele etymologiske Forsknings Forudsætninger og Forbegreber og derved stræbe at frembringe en Klarhed over Opgaven, som ofte savnes ogsaa hos dem, der praktisk yde særdeles meget af det, der kan ydes, langt mere, end jeg selv er istand til*). Hoved-

*) Til disse regner jeg visselig Curtius, som i Indsigt, Takt og Besindighed staaer langt over de fleste; naar jeg i det følgende især tager Hensyn til ham ved Udsættelser og Daddel, da er det baade fordi han er den nyeste fremragende Forfatter paa dette Omraade og fordi jeg kun vil bekæmpe det urigtige, hvor det forekommer ved Siden af stor Dygtighed, ikke det, der hænger sammen med almindelig Uklarhed.

forudsætningen er nu rigtig Indsigt i Sprogets Tilblivelse og Bevægelse, og hvad her skal siges, vil derfor paa det nærmeste slutte sig til tidligere Udviklinger heraf og tildeels kun kort recapitulere dem.

Den med Ret meget ansete Sprogforsker, Vedakjenderen Max Müller siger i anden Række af hans *Lectures on the science of language* (der rigtignok i Klarhed og Besindighed staaer langt tilbage for den første Række) S. 242, at „Etymologien er en Videnskab, hvori Identitet eller blot Lighed enten af Lyd eller Betydning er af ingensomhelst Vigtighed. Sund (sound) Etymologi har Intet at gjøre med Lyd (sound). Vi kjende Ord af samme Oprindelse, som ikke have et eneste Bogstav tilfælles og som ere saa forskjellige i Betydning som hvidt og sort*)." Vi kunne skjænke Forfatteren Ordspillet med *sound*, for hvis Anbringelses Skyld han har sagt noget saa meningsløst som muligt; thi M. Müller har naturligviis ikke fremsat eller antaget en eneste Etymologi uden at bygge den paa, at det Ords Lyd, hvis Oprindelse eller Slægtskab omspurgtes, kunde og maatte tænkes opstaaet af et vist andet Lydlegeme. Men holde vi os til Resten, saa kan det ved velvillig Forklaring forsvares ikke som sandt, men som sigtende til noget sandt; thi Identiteten af Lyd og Betydning i Sanskritroden *gá* og gaae er naturligviis af aldeles afgjørende Vigtighed for at erkjende Slægtskabet, og hvis man vil sige, at denne Identitet dog kun bliver bevisende, fordi vi vide, at Sanskrit og vore Sprog staae i Slægtskabsforbindelse, saa beroer atter denne vor Viden paa det store Antal Tilfælde, i hvilke vi i sammenhængende Rækker opdage enten Identitet eller Lighed (Lighed i bestemt Form) i Lyd og Betydning imellem Sanskrit og de europæiske Sprog. M. Müller har ikke bestræbt sig for eller ikke været istand til istedenfor den haltende og meget overdrevne Benegtelse at finde det sande positive Udtryk for Sagen. Etymologien er ikke indskrænket til at bygge paa og bygger oftest ikke paa den umiddelbart tilstedeværende Lyd- eller Betydnings-Identitet eller Lighed, men forfølger den

*) *Etymology is indeed a science in which identity, or even similarity, whether of sound or meaning is of no importance whatewer. Sound etymology hat nothing to do with sound. We know words to be of the same origine which have not a single letter in common, and which differ in meaning as much as black and white.*

uafbrudte Lydsammenhæng og Betydningssammenhæng, der igjennem en Række forklarlige og i aldeles lignende Tilfælde fremtrædende Overgange fører de sammenlignede Ord tilbage til oprindelig Identitet i Lyd og Betydning og oprindelig Fællesbestaaen (som eet Ord eller som Stamord, hvorfra Afledningen endnu ikke var skeet). Dersom der paa to Steder af Jorden fandtes to i Lyd og Betydning aldeles identiske Ord, men som aldrig havde havt nogen indbyrdes Berøring igjennem de Mennesker, der brugte dem, vilde de intetsomhelst Slægtskab have og Etymologiens Opgave var med Hensyn til dem kun at holde dem fra hinanden som Frembringelser af en Naturleg; men Antagelsen af en saadan Naturleg vilde blive usandsynligere med hvert Ordpar, hvori slig Identitet eller Lighed efter eensartede Overgange viste sig. Slægtskab er Oprindelse fra samme Kilde. Med umiddelbar Vished vide vi (idet vi føle, at vi forstaae det ene Ord, om vi end ikke før have hørt det, af det andet, og idet vi ere os bevidste, at vi selv knnne danne Ord af andre Ord), at ikke blot Elskov og elskelig have faaet deres Stammelyd med vedhængende Betydning fra det Lydlegeme med tilknyttet Betydning, der er i elske, men at ogsaa ligge, lægge, Lag, Læg (et), Leie hænge sammen paa samme Maade trods Lydafvigelserne, som vi see foregaae paa lignende Maade i andre Ord, og trods de i Substantiverne fremtrædende Ændringer og særlige Opfatninger af den første Betydning. Idet vi i stedse større Omfang iagttage de eensartede Former af Bevægelse og Forandring, som vise sig i Lydene i Rækker af sammenhørende Ord, og den, omend stundom dristigt springende, saa dog aldrig aldeles afbrudte Sammenhæng i Betydningen og idet vi tillige inddrage under Betragtningen, hvad der viser sig i tidligere Skikkelser og Brug af Ordene, udfinde vi Regler for med Bestemthed at gjenkjende det, der er udgaaet fra samme Udspring, under dets vexlende Former. Men samtidig mærke vi, at dette Forhold ikke blot bestaaer imellem Ordene i eet Sprog, men at Ordforraadet i forskjellige Sprog i tildeels meget omfattende og charakteristiske Rækker med lignende Regelmæssighed svare saaledes til hinanden indbyrdes i Lyd og Betydning, at Ligheden ikke kan være tilfældig, saameget mere som den viser sig nærmest i Skikkelse og meest udbredt i Omfang imellem Nabofolk og Folk, om hvilke Historien vidner, at de i lange Tider have havt stærk Berørelse eller at det ene er fulgt efter det andet paa samme Sted og fortsættende Culturlivet, eller imel-

lem hvilke nær Berørelse endnu finder Sted. (Naar jeg i det franske Sprog, der er udviklet i en tidligere romersk Provinds af en Befolkning, af hvilken Provindsbeboernes Efterkommere udgjorde en i ethvert Tilfælde meget stor Mængde og den meest dannede Deel, tager Verber, der endes paa *eindre*, *aindre*, *oindre*, og istedenfor disse Endelser sætter *ingo*, *inguo*, *ango*, *ungo*, faaer jeg latinske Verber med aldeles samme eller meget nærliggende Betydning: *atteindre*, *ceindre*, *enfreindre*, *feindre*, *peindre*, *teindre*, *étreindre*, *éteindre*, *plaindre*, *oindre*, *joindre*, *poindre*, hvorimod jeg, naar jeg tager Verber paa *endre*, finder tilsvarende paa *do: vendre*, *tendre*, o. s. v.). Og med Ordforraadets Lighed forbinder sig Ligheden i Talens grammatiske Bygning. Saaledes føres vi til Erkjendelse af beslægtede Sprog, det vil sige, Sprog, der ligne hverandre paa Grund af (fuldstændig eller partiel) Eenhed i Oprindelse ved Siden af Adskillelse i Udviklingen*). Dette Slægtskab imellem Ordene i Sproget og imellem Sprogene er nu (— det er mærkeligt, at det behøver at siges, men det behøver at siges, —) et Slægtskab igjennem og ved Menneskene og Folkene, som give Ord og Sprog Tilværelse, Liv og

---

*) Den, der ad en simpel og kort Vei let og haandgribeligt, fleersidigt og klart vil stille sig det hele Phænomen, hvorfra den sprogsammenlignende Videnskab gaaer ud, for Øie, han oversætte eller lade sig oversætte f. Ex. følgende, med Hensyn til Ordforraadet paa det charakteristiske Grundlag beregnede Stykke muligst ordret paa Tydsk, Latin, Græsk, Fransk og dernæst paa Hebraisk: „Min Fader, som har to Brødre, og min Moder, som har født tre Sønner og fem Døttre, boe i det Hus, til hvilket vi gaae hen og som de selv have bygget, og eie den Ager, hvorpaa Tyren staaer og som ikke er pløiet.“ Han vil da fra den umiddelbare Lighed med Tydsk, hvor han dog strax mærker baade Casusformerne og Ordstillingens Afvigelse, komme til den fjernere, men eensartede og fælles Lighed med Latin og Græsk, som han maa udfylde ved at tage fra det ene Sprog, hvad han ikke gjenfinder i det andet (Broder ikke i Græsk, Datter ikke i Latin, Søn og Hus paa intet af Stederne), og ad denne Omvei gjennem Oldtiden til det nyere franske Sprog, som i grammatisk Bygning vil synes ham nærmere, men i Ordforraad langt fjernere og hvor selv det fælles først langsomt og igjennem Mellemled bliver ham kjendeligt (*père*, *mère*, *mon*, *ma*, *deux*, o. s. v.); men han vil bemærke, at hvad han ikke gjenkjender, ad anden Vei hænger sammen med Latin, hvis Slægtskab med Dansk han er bleven overbeviist om (*fils*, *filles*, *maison*, rigtignok ikke *domus*, men *mansio*, *champ*, *labourer*). Naar han saa kommer til Hebraisk, føler han sig i en ny Verden, hvor ikke det allermindste Spor minder om Hjemmet, hvor alt synes ham bagvendt.

Betydning, igjennem det oprindelige Fællesskab i Besiddelsen og Brugen af Sproget, forsaavidt Slægtskabets Grundlag angaaer. Alt, hvad der siges om Bevægelse i Sproget enten i Betydning eller i Lyd, er fuldstændig meningsløst, naar det ikke forstaaes om Bevægelse i de talende Menneskers og da paa hvert Punkt af Bevægelsen absolut først i et enkelt eller tilfældigt samtidigen i flere Menneskers Forestilling og om talende Menneskers tilfældige, ved Vane fastholdte og til andre udbredte og forplantede Afvigelse fra den fælles Lydform. Naar vi sige, at man i Fransk dannede *status* (*esté, été*) og anvendte dette som Particip af *être*, saa menes der, at eet Individ først under Forestillingens Magt har faaet Formen i sin Mund som Particip af *stare* (*ester*) og at eet Individ først har brugt den ikke fuldt som Particip af *être*, men nærmende sig dertil i en enkelt Forbindelse. Al anderledes forstaaet Tale om Sproget som Naturprodukt, Naturmagt (Naturerzeugniss, Naturgewalt, Curtius S. 16), om dets Naturwüchsigkeit, om den deri slumrende Poesi (samme 97) er tom Klang og staaer i den forunderligste Modsigelse med Bestræbelsen hos de samme Forfattere, der stundom føre den, for at komme til Indsigt i Folkenes ældste Historie igjennem sammenlignende Sprogforskning. Lydovergangene rette sig naturligvis forsaavidt efter Naturlove (Curtius Gr. Etym. 86), som Taleredskabernes Beskaffenhed gjør Overgangen fra visse Lyd til andre mulig og let, til andre vanskelig og umulig og som dernæst (— hvilken store Naturlov man sædvanlig glemmer at anføre som saadan —) Menneskets hele Natur fører til at gjentage en engang gjort Bevægelse i samme Form, til at fastholde det engang betraadte Spor og til at efterligne andre; men der gives ingen Naturlov (uden just denne Vanens og Efterligningens i det fra først af tilfældige), efter hvilken *p* hos et vist Folk skal blive til *b*, hos et andet til *f* o. s. v. Den, der (som Curtius, S. 16 ned.) troer at kunne dadle andre, fordi de ikke have kunnet løsrive sig fra Tanken paa „Subjecter“ for Sprogudviklingen og Sprogbevægelsen, (— der siges ikke: fra forkerte Tanker om disse Subjecters Stilling og Virksomhed —) har selv ikke havt Mod til at tænke sig klart, at Menneskeaandens Udvikling og Trang til Meddelelse er Sprogets hele og eneste bevægende Kraft og at den kun yttrer sig igjennem enkeltes Initiativ og alles Samarbeiden. Men ikke blot Sprogets Bærere ere Menneskene og Folkene, men dets Skabere, fordi det med Menneskene voxende, efter deres Udvikling sig rettende Sprog ikke kunde gives eller modtages

udenfra, men kun nedlægges i dem som sprogskabende Evne (s. herom Afhandlingen om Sprogets Væsen og Liv S. 6 f.). Naar Schleicher udtaler, at den historiske Sprogvidenskab (— og det er den eneste, han kjender, —) ikke har noget Svar paa Spørgsmaalet om Sprogets Oprindelse, har han forsaavidt fuldkommen Ret, som ingen historisk Undersøgelse eller Forskning over det foreliggende eller opbevarede Sprog nogensinde kan komme endog paa lang Afstand nær til Sprogets eller Sprogenes Tilblivelse; men den fra en sund og fri Betragtning af Sprogets Natur og Tilværelsesmaade hentede Mening om dets Oprindelse er tillige den Forudsætning, som den historiske Sprogforskning ubevidst, ja stundom benegtende den, dog gaaer ud fra. Kun derved løses den fra Forestillingen om et enkelt Grundsprog for hele Menneskeheden og om en given og aabenbaret første Skikkelse, som siden er fordunklet og forkvaklet, vinder Frihed til at forfølge de forskjellige Sprogætter tilbage i deres divergerende og mod forskjellige Udgangspunkter pegende Retninger og betragter Menneskeaanden som den, der i Sproget behandler sit eget Værk, sit selvskabte Hylster. Naar Curtius (S. 12 og 16) gjør sig lidt lystig over dem, der i Sprogene tale om *nominum impositores* (Navnegiverne), har han Ret ligeoverfor en naiv og barnlig Opfatning, der tænker sig enkelte Mennesker med Bevidsthed paa de øvriges Vegne uddelende Navne til de enkelte Ting*); men det var de Mennesker, i hvis Sind Anskuelsen af den omgivende Tilværelse og Bevægelsen og Gjenstandene deri vakte Forestillingerne, der bragte disse Forestillinger i Forbindelse med Lyd og i Forening med andre Mennesker gjemte og fastholdt saadanne Forbindelser saaledes, at Lyden som Tegn og Navn atter fremkaldte Forestillingen, og dette var *nominum impositio*, Dannelsen af de første Rodord. Det var ingen hurtig fuldbragt Akt af enkelte, af een Slægt. Lang Tid fra den første Begyndelse og meget Arbeide krævedes, inden et vist ringe Antal af slige Forbindelser, endda med ikke ringe Vaklen i Forestillingens Begrændsning, bragtes istand og samlede sig til en Kreds af Ord, til noget, der nærmede sig til, hvad vi forstaae ved et Sprog, uden at vi endda særlig tænke paa en begyndende Betegnelse af den Art, vi kalde

*) Jvfr. 1 Moseb. Cap. 2, hvor dog ogsaa Gud lader Mennesket give Dyrene Navne, ikke selv bestemmer Navnene og lærer Menneskene dem.

grammatikalsk. Fra bløde og usikkre Skikkelser kom man ad Omveie og langsomt til bestemt artikulcrede Former med faste Skeletter. Dette Arbeide udførtes naturligviis uden nogensomhelst Bevidsthed om et almindeligt Formaal, under og ifølge Trangen til at forstaaes og forstaae i det enkelte Tilfælde og Øieblik. Rénan i hans i Frankrig og andensteds priste Bog: *De l'origine du language*, som i sig selv er hel løs og for en stor Del sammensat af laante og ikke fuldt sammenarbeidede Meninger, siger S. 25 (1ste Udg.): *On ne comprend pas l'organisation du language sans une action d'hommes d'élite, exerçant une certaine autorité autour d'eux et capables d'imposer aux autres ce qu'ils croyaient le meilleur.* Denne Tanke paa en Art Commission eller Akademi med lovgivende Myndighed for Sproget hos de ældste Mennesker er ligesaa forunderlig og forkert som nogetsomhelst, der er sagt om *nominum impositores.* Og dog er ogsaa deri et Gran af Sandhed, naar man indskrænker det til, at de Individer, hos hvem der var mest Liv og Bevægelse i Forestillingen og størst Trang til Meddelelse, have drevet mest fremad i Tilveiebringelsen af Sproget.

Etymologerne pleie, naar de synes at gaae længst tilbage og stige dybest ned, med en vis høitidsfuld Mine at standse og kaste et spørgende Blik hen til et Mysterium, som de kalde Lydenes Naturbetydning, Naturforholdet imellem Lyd og Betydning. „Die Sprachphilosophie, siger Curtius (S. 91), muss das Postulat einer physiologischen Geltung der Laute aufstellen und kann den Ursprung der Wörter nicht anders als durch die Annahme einer Beziehung ihrer Laute zu dem Eindruck erklären, den die durch sie bezeichneten Dinge in der Seele des redenden hervorbringen" *). Man vil let bemærke, at Curtius her er meget langt inde i Tanken paa „Subjecter" og *nominum impositores*, der anvende Lydene efter deres Betydning i Forhold til Forestillingen i deres eget Sind. Heldigvis benytte nu de bedre Etymologer og sammenlignende Sprogforskere slet ikke dette Postulat, som de troe, ikke

---

*) Jvfr. Pott Etymol. Forsch. II. S. 256: „Der geheimnissvolle Schleier, der über einer unbestreitbar vorhandenen und der gleich räthselhaften zwischen Leib und Seele parallelen Gemeinschaft zwischen Laut und Begriff ruth." Som om Begreb og Forestilling levede og boede i Ordet og ikke i og hos Mennesket, der bruger Ordet som Tegn derfor. Den uklare Forestilling om Ordet og Sproget som det, der har en selvstændig Tilværelse udenfor Mennesket, bringer overalt Forvirring.

kan undværes; (et ganske lidet Forsøg paa dets Benyttelse skal jeg nævne lidt nedenfor). De forbigaae de Tilløb, der ere tagne til at anvende det og til at eftervise Forholdet i virkelige Phænomener, med god Grund stiltiende; thi hvor forkerte og letfærdige Exempler og Beviser selv en Mand som W. Humboldt her kunde tage sin Tilflugt til (— og han kunde visselig ikke finde bedre—), har jeg et andet Sted paavist (Om Sprogets Væsen og Liv S. 13: Wesen, Wind, Wolke, Wunsch som Bevis paa det charakteristiske i Lyden w, med Forglemmelse af blæse, Vind, Sky, Ønske); man følger i Virkeligheden Conseqventsen af det store Grundphænomen i hele Sproglivet, som jeg for mange Aar siden har udtalt og nylig Whitney næsten med de selvsamme Ord: Lyden skifter og Betydningen bliver uforandret (og det ikke blot i Tidernes Løb, men samtidig i de nærmest staaende Ord: synge, Sang o d.), Lyden bliver og Betydningen skifter (fra hvidt til sort, efter M. Müllers Ord). Der maa tilføies, at ikke blot i de forskjellige Sprogætter de samme simpleste Grundforestillinger i de ældste Ord betegnes med aldeles forskjellige og modsatte Lyd, men at det samme er Tilfældet i et og samme Sprog (gá, gaae, og i, *ire* osv.), medens de mest modsatte Forestillinger staae ved Siden af hinanden eller falde aldeles sammen i Lyd (*lucere*, *lugere* osv.). Og hvorledes tager nu Forestillingen om Lydens Naturgyldighed sig ud ligeoverfor Phænomener som *aller*, *je vais*, *j'irai* og deslige? Lyden viser sig paa ethvert Punkt efter sin Natur ligegyldig for Betydningen og kun historisk, factisk og tilfældig knyttet til den. Og saaledes maa det efter Sagens Natur være. Lyden er, som jeg tidligere har udviklet (paa det anførte Sted) aldeles uskikket til, udenfor Omraadet af det lydende, at charakterisere de sandselige Gjenstande og Forestillingerne derom (og endmere da andre) efter deres Væsen, der viser forskjellige Yttringer, tilbyder forskjellige Sider for Opfatningen, hvis der overhovedet var Tale om en Charakteristik. Lyden kan kun (og meget ubestemt) udtrykke en Stemning og forsaavidt slutte sig til det Indtryk, som en vis Gjenstand i et givet Øieblik gjør paa et enkelt Individ, men som den ingenlunde til andre Tider gjør paa det samme Individ eller paa andre. Men Ordets Opgave, uden hvis Løsning det slet ikke er Ord, er at betegne og fremkalde Gjenstanden og Forestillingen til alle Tider og for alle. Af de forskjellige Lyd. som en Forestilling under forskjellige Forhold og Indtryk kunde fremkalde, grebes og fastholdtes tilfældigen een (den,

der fremkom i et for fleres samtidige Opmærksomhed for Forestillingen og for Gjenkaldelsen af den vigtigt Øieblik) og uddannedes, maaskee ikke med ringe Forandring; en anden kunde ligesaa vel være greben. Curtius anfører bifaldende en Yttring af Rénan om dette Spørgsmaal: *la liaison du sens et du mot n'est jamais nécessaire, jamais arbitraire, toujours elle est motivée;* men denne Yttring, der forresten i Grunden aldeles benegter Naturgyldigheden (*jamais nécessaire*), er kun sand, naar ved *motivée* tænkes paa den Motivering, der laa i de under Forestillingens og Lydens Sammenbringen givne Omstændigheder, det er med andre Ord den, der ligefrem viser Forholdet imellem Lyd og Forestilling i og for sig som ligegyldigt og tilfældigt. Gyldig for Forestillingens Betegnelse, ikke Charakteristik, blev Lyden ikke ved sin Natur, men ved Omstændighederne og Menneskenes Bekræftelse. Dette er (for at minde om de græske Stridsord) den sande ord- og sprogdannende θέσις, Sætten og Vedtagelse; Ord og Lyd gjelder ikke ved egen φύσις, Natur, men vistnok efter den menneskelige Natur, der nødvendig førte ad denne Vei. Om alt det tilfældige, der ligger forud for denne Vedtagelse (der selv er kommen istand længe før det Punkt, til hvilket vi naae tilbage), bør der i Sproget ikke være Tale*).

Med den færdige Forbindelse imellem Lyd og Forestilling som et givet, rent positivt Factum, maatte Etymologien begynde, selv om vi nogensinde (uden i legende Ord, der den Dag i Dag skabes) naaede saa vidt, at

---

*) Selv ved de Ord og Benævnelser for concrete Gjenstande, der længere hen dannes ved Afledning ifølge deraf, at Gjenstanden fra en vis Side fremkalder den i Stamordet liggende Forestilling, msa det erindres, og navnlig erindres ligeoverfor en vis Opfatning af Etymologiens Vigtighed, at det, der egentlig søgtes, var et Navn ikke for denne eller hin Side af Gjenstanden, men for Gjenstanden efter dens Helhed. Uafhængigt af hvad der maatte kunne oplyses om Foranledningen til Navnene *corvus* og Ravn (hrafn), har Navnet naaet sin egentlige Bestemmelse (sin Sandhed), ved hverken at betegne den skrigende Fugl eller den sorte Fugl eller den ildevarslende Fugl, men Fuglen i dens hele Artsvæsen. „Die Sprache gelangt zu demselben Begriffe durch die verschiedensten Vorstellungen, zu denselben Vorstellungen durch die verschiedensten Merkmale", siger Curtius S. 80 rigtig, naar man kun husker, at Sproget slet ikke naaer til Begrebet, men Mennesket i Sproget til Tegn for Begreber, og at Forestillingen ikke kommer igjennem Mærker.

vi stod lige ved et oprindeligt og første Factum af denne Art, hvilket vi ikke gjøre. Forestillingen om Lydens physiologiske Gyldighed for Betydningen giver sig Skin af Dybsindighed, men er naiv Uklarhed. *) Naar man ved denne Gyldighed vil forklare Fremkomsten af lignende Lyd for lignende Forestillinger uden Antagelse af en oprindelig Sammenhæng og Enhed**), maae allerede de talrige Exempler paa det aldeles modsatte henvise til her, med Fradrag af hvad det er Tilfældighedens Spil, at erkjende Modificationer og Variationer af den samme oprindelige Rod, der, bøielig og usikker, under Indflydelsen af det særlige Indtryk, som Forestillingen under visse Forhold, fra visse Sider frembragte, modtog Forstærkning eller Svækkelse i Lyd, Indskrænkning og Udvidelse, der kunde fastholdes ved Siden af den almindelige Form, naar Roden brugtes til Betegnelse af den særlige Opfatning af Forestillingen, som havde fremkaldt Ændringen; thi Sporene af denne Behandling af Rødderne, som Curtius heller ikke negter, foreligge overalt, tildels i meget bekjendte og vidtudstrakte Phænomener (*stare*, *ἵστημι*, *τίθημι* og *θε-*, *δίδωμι*, *dare*, *λαμβ* og *λαβ*, *λανθ* og *λαθ*, o. s. v.). Hvor slig uvilkaarlig Modification af Rodens egen Lyd, som første Form for Orddannelse og Afledning, hører op og virkelig Tilføielse af et særligt for sig tilveiebragt og bestaaende Element begynder, er naturligvis i flere Tilfælde vanskeligt eller umuligt at afgjøre.

Der udtales i den nyeste Tid af Etymologer og Sprogforskere ofte, stundom med stærk Længsel, Savnet af en Betydningslære, en Lære om Reglerne for de til Ordene knyttede Betydningers Udvikling, Bevægelse og Overgange enten i det hele eller for enkelte Sprogs Vedkommende, og medens man i Grunden slet intet veed at sige om dens Indhold, ja næsten fortvivler om at finde det, venter man sig, naar og hvis det findes, store Ting deraf***).

---

*) I det onomatopoietiske (uægte) Ord efterlignes Lyden, men charakteriserer ikke.

**) Curtius S. 58: „Wenn die Laute mit den durch sie bezeichneten Vorstellungen durch ein innerliches Band verknüpft werden, so ist es natürlich, dass ähnliche Vorstellungen durch ähnliche Laute bezeichnet werden.

***) Man læse hos Curtius S. 89 ff. Afsnittet 12, der i Indholdsfortegnelsen hedder „Nothwendigkeit einer Bedeutungslehre“, og Schleichers i Fortalen til L. Geigers Bog „Der Ursprung der Sprache“ (Stuttgart 1869) fra et mig ikke tilgængeligt Specialskrift citerede Yttringer.

Naar man selv med den fuldeste Ret afviser de latterlige Forsøg paa at opstille visse Grundbegreber, fra hvis Betegnelse Sproget efter et regelmæssigt Schema skulde være skredet frem til de mere specielle Forestillinger, (s. Curtius S. 92 ff.) og naar man erkjender, at Sproget ikke gaaer frem efter analytisk Tænkning, er det besynderligt, at man kan hengive sig til saadanne Forventninger; og endnu besynderligere er det, at man, medens man hænger ved dem, kan opgive det eneste faste og sikkre Grundlag for al Tilbageføren af Ordenes Betydning til deres Udspring og Midtpunkter. Dette er nemlig den Sætning, at Betegnelsen af det physiske og sandselige er det, hvormed Sproget udelukkende begyndte, og det, hvorfra al Betegnelse af ikke sandselige Forestillinger er gaaet ud, en Sætning, der ikke blot beroer paa den aldeles overvældende Klarhed, hvormed Ordene for de høieste oversandselige Forestillinger, forsaavidt vi kunne oplyse deres Beskaffenhed indtil fuld Gjennemsigtighed, pege derhen, (*at vide*, *εἰδέναι*, og *Idee*, *ἰδέα*, *εἶδος*, af *ἰδεῖν*, *videre*, at see, *animus*, Sjæl, *anima*, *ἄνεμος*, Vind, af Roden i *ἄηναι*, at blæse, *andi*, *önd* af *anda*, *ésprit* af *spiritus*, *spirare*, *φρήν*, Sind, Forstand, men først Mellemgulvet, og deraf *φρονεῖν* osv., *cogitare*, Freqventativ af *cogere*, d. e. *co-agere*, føre sammen, samle, *διάζειν*, *dubitare*, *tvivle*, *zweifeln* af *διοός*, *duo*, *tveir*, *tvi*, *zwei*), eller paa den uhyre Udfoldning af afledede, ikke sandselige Betydninger fra Verber af klar sandselig Grundbetydning (*ferre*, *ducere*, *agere* o. s. v.), men endnu sikkrere derpaa, at al første Forstaaelse, al Tilknytning af Betydning og Forestilling til Lyd maatte og alene kunde udgaae fra og danne sig om det sandselig anskuede og paaviselige. Naturligvis søge derfor ogsaa alle, selv om de ikke erkjende dette sidste, saavidt de kunne, i deres etymologiske Analyse at naae hen til et sandseligt Udgangspunkt; men fordi de ikke overalt kunne det, vove de ikke at fastholde Sætningen; de billige snart bestemte Antydninger af den (som naar Curtius S. 95 med Bifald anfører Heyses Ord, hvori Rodordet betegnes som „das Product einer durch sinnliche Wahrnehmung erzeugter Anschaung“), men studse andensteds spottende ved dens uforbeholdne Udtalelse af ældre, hos hvem den maaskee stundom anvendtes noget plumpt (s. Curtius ligeoverfor Lennep S. 11), og tale selv vaklende. At der i vor Sprogæt gives en Mængde Ord, som vi slet ikke eller ikke med nogen høi eller blot taalelig Grad af Sandsynlighed kunne føre tilbage til Udspring fra sandselig Betyd-

ning, at der gives Rødder, der før de enkelte Sprogs Udvikling og Udsondring af den fælles Stamme og Masse betegnede aandelig Virksomhed (Curtius 99), betyder slet intet, naar man ikke forvexler den rigtige Erkjendelse af Sprogets Natur og Grundforudsætninger med et Krav til Sprogforskningen om paa hvert Punkt at føre den historiske Indsigt ligesaa vidt. Destoværre driver man ofte Etymologien med den overspændte Forestilling, at det er saa at sige en videnskabelig Velfærdssag at føre ethvert Ord tilbage til den første Kilde; det er det nu (hvorom strax mere) slet ikke; men Curtius selv har (S. 169) efter andre rigtig gjort opmærksom paa, at der bag ved, hvad vi med fuld Bestemthed kunne samle til Stammen *γνω, gno,* kjende, ligger et stærkt antydet Sammenhæng med *γεν, gen,* føder, avler (hvoraf ogsaa *γίγνομαι,* bliver), og derigjennem maaskee med Betegnelsen for endnu simplere sandselige Forestillinger. Selv i Tilfælde, hvor det sandselige Udgangspunkt tydelig sees, hviler der ofte stærkt Mørke over Veien derfra til Begyndelsen af den ikke sandselige Betydning. Hvorfor man (især i en Tid, da man ikke havde Anatomi), gjorde Mellemgulvet til Sædet for det aandelige, man tænkte sig (— thi det var ikke vor Forstand og vort Sind —), kunne vi ikke sige, og ligesaa lidt, hvorledes man fra Forestillingen om at samle (*cogere*) kom til Forestillingen at tænke (*cogitare*); thi med vore paa et ganske andet Bevidsthedsstandpunkt dannede billedlige Udtryk at bringe Forestillingerne sammen, at samle sig o. desl. er ikke det mindste forklaret.

For Bevægelsen udad og opad fra Ordenes (Roddernes) første Betydning vil og kan der udenfor det, der betinges ved bestemte Dannelses- og Aflednings- og Sammensætningsformer, aldrig udfindes Regler, fordi alt her er foregaaet under den sammensatte Indflydelse af i og for sig aldeles uberegnelige Factorer, den Side, hvorfra, den Skikkelse, hvorunder, det Tidspunkt, hvorpaa en ny Forestilling traadte frem og krævede Betegnelse, det i ethvert Tilfælde forud givne og nærværende Stof af Ord og Betydninger og dettes Gruppering, Ideeassociationens Spil i, under momentane Side-Indvirkninger, at bringe disse to Elementer (det nye og det forud tilværende) i Berøring. Den til ethvert Ord, men især til Ord for omfangsrige og almindelige Anskuelser knyttede Betydning forelaa til enhver Tid i sin tildels svævende Skikkelse, tildels bestemte Heldning som et Midtpunkt, til hvilket fra forskjellige Sider nye Forestillinger kunde slutte sig og som kunde udvide sig

og optage nyt i sig. tildels under en ubevidst ligesom Omdreining af Opfatningen. Der kan anføres interessante Phænomener, der anskueliggjøre Bevægelsens Frihed og almindelige Form i særlige Vendinger, og disse kunne i enkelte Exempler ligge hverandre saa nær i Forekomst (i samme Sprog) og Skikkelse, at det ene kaster Lys aa det andet og, hvor der kunde være Tale om historisk Uvished, bekræfter det*); men herfra til Regel og Theori er et stort Spring. Som Lov lader sig kun opstille Continuiteten i Bevægelsen fra Grundforestillingen i dens Særegenhed (*ago*, driver, forskjelligt fra *duco*, fører) i de engang indslaaede Retninger gjennem naturlige, omend stundom dristige og fine Overgange uden bevidst Kløgt og uden legende Vittighed, der først enkeltvis kan fremtræde i en aldeles sildig Sprogtilstand, og denne Lov kjender naturligvis Curtius og enhver dygtig Mand. Hertil lader sig føie den meget omfattende Bemærkning, at i Sprog, der leve i et Culturfællesskab og stadig Berørelse, saaledes som fra en vis Tid Græsk og Latin, men anderledes og stærkere nogle nyere Sprog igjennem Undervisning, Læsning og Oversættelser, Betydningsbevægelsen og Dannelsen af Talemaader og nye afledede Ord i det ene Sprog let og hyppig gaaer over paa det andet Sprogs i det hele tilsvarende Ord, naturligvis ofte med overveiende Indflydelse paa det ene Sprogs Side**) Dette hænger sammen med den hele Forestillingsudvik-

---

*) Jeg brugte Ordet Omdreining, idet jeg tænkte paa bekjendte, til den sildigere og endnu gjennemsigtige Sprogbevægelse hørende latinske Exempler, i hvilke et Verbum fra det Objekt, paa hvilket det ifølge sin oprindelige Betydning gaaer, føres over paa en anden Handlingen berørende Substantivforestilling, men som ikke kan blive Objekt uden at give Verbets egen Opfatning en anden Retning. Man forsvarer en mod et Onde (*defendere aliquem a malo*), holder et Onde borte (*prohibere calamitatem a provincia*), renser sig for en Beskyldning (*purgare se*), slutter (selv gaaende sidst) en Trop (*claudere agmen*), afbryder Vagterne (deres fortløbende Række, *intermittere custodias*); men Latineren siger ogsaa (omend ikke i alle Tilfælde lige hyppigt og almindeligt) *defendere æstum*, afværge, *prohibere provinciam a calamitate*, befrie, *purgare errorem*, undskylde, *claudere postremos* (Liv.), *intermittere loca custodiis*, forbigaae Steder og lade dem uden Vagt.

**) Allerede det temmelig gamle „einem seinen Hof machen“ anseer jeg for at have sin Oprindelse fra det franske *faire sa cour à qu.*, som Franskmændene dannede efterat have hævet *cour* fra at betyde Gaard til at betyde Hof (men dog beholdt det i den jevne Betydning tillige). Som modernt Exempel *instar omnium* kan nævnes Brugen af Ente, And efter det franske *canard*, hvis Overførelse til Betegnelsen af en

lings parallele Gang. Endelig maa fra den almindelige Betydningsbevægelse adskilles som ganske særlig den, som jeg kalder den nedsættende og udtømmende, der fremkommer under Sprogets yderst besværlige og anstrængende Arbeide for af de forestillingsbetegnende Ord, der ere de eneste oprindelige, at danne forholdsbetegnende (Præpositioner, Conjunctioner og de blot forholdsbetegnende Adverbier), og som, forsaavidt ikke Pronominalstammer benyttes, der lettest lempe sig efter Øiemedet, næsten altid er forbunden med en Ordenes Lydlegeme indtil Ukjendelighed forvanskende Indskrumpning, den samme, der er foregaaet ved de til Bøiningsendelser nedsatte Ord; der skulde frembringes et let og beskedent tilbagetrædende Tegn og det egentlige Ord og den fulde Betydning skulde glemmes saameget muligt. Om begge Former af Nedsættelse og Indsvinden har jeg handlet udførligere i Afhandlingen om de grammatikalske Betegnelsers Tilblivelse. Et særdeles oplysende Exempel indeholder den af N. M. Petersen givne, men til Støtte for en urigtig Betragtning anvendte Udvikling af, hvorledes *annat tviggia* er blevet til enten; i det græske ἤ eller det latinske *aut* (romansk *on*, *ove* o. s. v.), hvis Uddannelse er langt ældre, kunne vi ikke naae saavidt, og de etymologiske Forsøg, der anstilles i de klassiske Sprog paa dette Omraade, enten af rene Specialphilologer (som Hand) eller af sammenlignende, ere overhovedet overmaade usikkre, for ikke at bruge et haardere Ord om mange af dem; men det er fuldkommen nok i Almindelighed at vide, hvad der er foregaaet*). At Forholdet baade med Betydnings- og Lydbevægelsen ved de forholdsbetegnende Ord er noget særligt, har ikke ganske kunnet blive ubemærket (s. f. Ex. Curtius S. 78); men helt og almindeligt sees det ikke.

---

falsk Efterretning maaskee er rent legende. Naturligviis mødes ogsaa Sprog selvstændig i de mest paafaldende Spring; jvfr. f. Ex. det danske at have en Tanke af noget (om Ting, der ere nær ved en vis Tilstand), med det franske *penser* (*il pensait mourir de faim*).

*) I *ok* (*auk*) af *auka* er Ukjendeligheden mindre. Gjennemsigtigere ere de end nyere Dannelser i de romanskn Sprog (*dans*, *chez* o. s. v.). Af Ord, der ere vedblevne at være (pronominalt) benævnende, men have lidt en meget stærk Udtømmelse og Almindeliggjørelse af Betydningen, det ene med stor Lydsvinden, hunne nævnes man (jvfr. „naar Mand tager Mands Gods") og *on*, *l'on* (*homme*, *l'homme*).

Etymologien faaer altsaa løse sin Opgave uden Veiledning af en speciel Betydningslære. Og hvilken er da denne Opgave? Hvis den ganske var den, som nogle ivrige Etymologer og sammenlignende Sprogforskere antage eller synes at antage, vilde det see meget betænkeligt ud baade for dem selv, der maatte fortvivle over Umuligheden af at løse den eller endog blot at nærme sig Løsningen mærkeligt, (— og en saadan Fortvivlelse udtaler næsten den for ikke længe siden afdøde meget fortjente Schleicher*) —) og for det specielle Studium af baade levende og døde Sprog, der deels endnu vilde savne et nogenlunde fuldstændigt Grundlag for sikker Indsigt, deels i meget lang Tid maatte have været udsat for idelige og grove Misforstaaelser, da det aabenbart var aldeles paa Vildspor med Hensyn til de græske og latinske Ords Slægtskab og Oprindelse. Saa slemt forholder det sig nu ikke, omend Savnet af en paa sand sammenlignende Sprogforskning bygget videnskabelig Etymologi har unddraget den særlige positive Sprogkundskab nogen Understøttelse og især længe har berøvet os andre Resultater af stor Betydning og Interesse.

Etymologien har ikke blot slet intet at gjøre med Rodordenes første Tilblivelse, men ikke engang med Ordene paa det første lange Livsstadium, førend de optræde som Bestanddele af et færdigt Sprog, der enten selv er overleveret til Nutiden eller dog gjennem flere umiddelbart derfra udgaaede Særsprog gjenkjendes som det fælles Grundlag (en Grændse, som navnlig ogsaa Curtius erkjender). Alle de Oplysninger om Tingenes Natur eller Menneskets aandeliga Væsen, som nogen kan falde paa at vente fra hvad der ligger forud, negter Etymologien at indlade sig paa at give; den siger kun, efter hvad den finder ved sit fjerneste Maal, det samme, som en fornuftig Overveielse lærer, at istedenfor vigtige Opklaringer vilde man træffe paa et fattigt Stof af sandselige eller nærmest derved liggende Forestillinger i famlende Betegnelser. Det yderste, Etymologien kan gjøre og forsøge, er at sætte det, der senere er udviklet i Sprogene, i Oprindelses-Forbindelse med det ældste foreliggende Sprogforraad, at paavise dettes Forplantelse og Afkom. Fuldstændigt eller tilnærmelsesviis fuldstændigt i det Enkelte er dette nu,

*) S. det foran anførte Sted af Fortalen til et Skrift af Geiger.

selv naar vi indskrænke os til vor egen Sprogæt, om hvilken der egentlig er Spørgsmaal, ingenlunde gjennemført med Sikkerhed og Sandsynlighed og vil heller ikke blive det; hvorvidt dette er at beklage, skulle vi strax see.

Paa dette Omraade dernæst, paa hvilket Etymologien bevæger sig, har den, forsaavidt der er Tale om, hvad der endnu lever i virkelig Brug eller, selv uddøet, dog foreligger i en tilstrækkelig fyldig bevidnet Sprogbrug, slet ikke at lære os Ordenes Sandhed, deres ægte og rigtige Mening; i Sprogbrugen, i Folkets Bevidsthed, i den Forestilling, det knytter til Ordet, ikke i hvad dette før har været, ligger dets Gyldighed og Sandhed, saaledes som jeg ovenfor har mindet om ved *étais* og *été* og tidligere har udviklet udførligere (Om de grammatiske Betegnelser 2, 37 ff.). Sandheden af Ordet enten er, uafhængigt af den Oprindelse, som vi her kunne angive, men ikke ved *aut*, at være Disjunctionens Mærke. Det er ikke blot en juridisk Dommer, der vilde forkaste et Forsvar for at have kaldet en Mand en Dreng, der byggedes paa, at Ordets Sandhed just var at betegne en dygtig Mand (*drengr*), men Sprogforskeren maa dømme paa samme Maade; det ene er Ordets Sandhed, det andet har været det. Etymologien udforsker Ordets Historie og paaviser de Forandringer i Skikkelse og Betydning, det har undergaaet. Denne Undersøgelse viser sin Betydning deels med Hensyn til Kundskaben om og i de enkelte Sprog, deels med Hensyn til Kundskaben om Sprogenes Sammenhæng og hvad deraf videre lader sig slutte, og om deres Natur i Almindelighed. I første Henseende er dens Betydning, uden at være at agte ringe, dog i Virkeligheden mindre og af anden Art, end adskillige troe. Den har her væsentlig den Rolle at støtte Sprogbevidstheden og Sprogerkjendelsen, hvor Sprogbrugens Ufuldstændighed gjør den usikker, og at lette den ikke umiddelbart givne Sprogbrugs Tilegnelse. Betragte vi først vort eget Sprog, da vindes der intet i virkelig, fyldig og sikker Besiddelse og Beherskelse af Sproget og de enkelte Ord derved, at jeg veed, hvorledes enten eller man eller tvivle er opstaaet, og der tabes intet ved ikke at vide, hvoraf Stiffader eller Gjordemoder rigtig afledes. (Hvilken Betydning og Interesse slig Kundskab har i anden Henseende, derom nedenfor.) Men der er Tilfælde, hvor Sprogbevidstheden ikke er tilstrækkelig levende og ikke finder Veiledning i en tilstrækkelig Sprogbrug. Her kan og skal Etymologien, hvis den med Sikkerhed findes, vedligeholde den rigtige, d. e. den i sig selv og med Fortiden conseqvente Brug (og Form) og forhindre vilkaarlige

Forandringer. Bliver der Spørgsmaal om Bestanddele af Sproget, der ere forsvundne i den levende Brug og hvis tidligere Brug ikke foreligger i saa talrige og alsidige Vidnesbyrd, at Betydningen deraf med fuld Sikkerhed kan skjønnes, træder Etymologien til med den begrundede Formodning, at Betydningen følger Stamordets eller de beslægtede Ords meer eller mindre nøie og nær eller dog bevarer Spor deraf. Ved fremmede Sprog kommer til dette endnu den Hjelp og Støtte, som Erkjendelsen og Følelsen af Slægtskab og Oprindelse yder til at opfatte og huske Ordenes Betydning (stundom ogsaa Form) og til, under mindre omfattende og levende Besiddelse af Sprogbrugen, at finde og føle det Centrale i Betydningen og dens væsentlige Retninger. Men denne Hjelp og Støtte kommer kun tilstede, naar Etymologien med en Sikkerhed, som jeg kan føle, viser mig hen til andre mig virkelig bekjendte og i min Bevidsthed bestemt indprægede Ord. En Formodning eller et iøvrigt meget sikkert Slægtskab med Ord af mig ubekjendte Sprog eller overhovedet med Ord, til hvilke jeg ikke knytter en fyldig og sikker Forestilling, nytter intet. Denne Etymologiens, men den nærliggende og gjennemsigtige Etymologies, Understøttelse bliver natærligviis af endnu større Vigtighed ved de gamle og døde Sprog, fordi Sprogbrugen her ligger os i det hele og enkelte fjernere og ikke med Livlighed, med fuld Lethed og uomtvistelig Rigtighed træder os imøde igjennem Talen, og den ikke blot understøtter Opfattelsen, men træder (f. Ex. ved tydeligt og regelmæssigt af bekjendt Stamme afledede, men aldeles enkeltvis forekommende Ord) istedetfor Brugens Vidnesbyrd. Men det er ligesaa klart, at min Kundskab i Græsk eller Latin ikke lettes eller befæstes i Tilegnelsen det allermindste ved Henvisning til det mig endnu fjernere liggende og ikke udvides eller klares det allermindste i sit Indhold derved, at jeg veed, at mig bekjendte Ord forekomme i næsten samme eller meer eller mindre afvigende Skikkelse i andre Sprog, det være nu blot i Græsk for de latinske Ords Vedkommende — (at *pes* og *πούς*, *dens* og *ὀδούς*, *genu* og *γόνυ*, *nomen* og *ὄνομα*, *eo* og *εἶμι*, *do* og *δίδωμι*, *volo* og *βούλομαι*, *scribo* og *γράφω* ere de samme Ord) — eller i Sanskrit o. s. v. Der er i de to klassiske Sprog Ord og Former, der forekomme saa sjelden, at i nogle Tilfælde endogsaa deres Virkelighed som Ord bliver tvivlsom (— om de ikke beroe paa Feilskrift o. d. —), men oftere deres Betydning er usikker (stundom ogsaa ved hyppigere Forekomst, men kun i en enkelt, uklar Forbindelse). Ved disse (glossematiske)

Ord søger og modtager man gjerne den Oplysning, der kan hentes fra det beslægtede i andre sideordnede Sprog (i Sanskrit, i Latin, selv i Germanisk og Nordisk for homeriske *γλῶσσαι*). Men destoværre er en sikker Opfattelse af Ordets Betydning i dets eget Sprog et meget væsentlig Hjelpemiddel til med Sikkerhed at gjenkjende det under anden Skikkelse andensteds*); dernæst er, ifølge Betydningsbevægelsens Usikkerhed, især i specielle Anvendelser af Ord i enkelte Forbindelser, det Lys, som en endog muligviis temmelig sikker Etymologi kaster tilbage paa et saadant løsrevet Brndstykke (maaskee ovenikjøbet et videre afledet Ord), sjelden ret stærkt og klart, omend, hvor Brudstykket ikke selv er altfor fordunklet, at modtage med Tak. Betvivlede Ord og Ordformer have enkelte Gange vundet Sikkerhed ad denne Vei, især Dialectord. Ville vi tale sandt, maa vi sige, at Udbyttet af den sprogsammenlignende etymologiske Forskning for den særlige Kundskab i de to klassiske Sprog, ikke blot for den Kundskab, der gaaer ud paa en Forstaaelse af Oldtidsskrifterne i det Grove, men ogsaa for den, der søger at opfatte dem fyldigt og fiint, ikke kan anslaaes nær saa høit, som enkelte (tildeels rigtignok saadanne, som selv forstod meget lidet Græsk eller Latin) i deres Iver have gjort det, fordi det kommer an paa den Bevidsthed, med hvilken de gamle Skribenter selv besad og brugte Sproget (ikke blot i lexikalsk, men, for at tage dette med, ogsaa i grammatikalsk Henseende), ikke paa en derudenfor liggende Historie**).

---

*) Det er en Fortjeneste hos Curtius, at han, skjøndt visselig ikke ganske klar i sin Opfatning af Etymologiens, navnlig den sprogsammenlignendes, Betydning for Specialphilologien, dog bestemt fremhæver, at man maa kunne Græsk og Latin og virkelig kjende Ordenes Betydning i Sprogets egen Brug for at forfølge dem videre.

**) Det, der gjelder om glossematiske Ord, gjelder paa den grammatikalske Side om fragmentarisk opbevarede Former. Hvor Formen i sin Anvendelse er tilstrækkelig sikker (*Romæ*, *Corinthi* localt), men har en Anomalie, maa den specielle Sprogkundskab, i ethvert Tilfælde skærpet ved Sprogsammenligningens almindelige frigjørende Indflydelse (s. nedenfor), kunne ane Grunden. Det samme gjelder om Særegenheder i enkelte Ords syntaktiske Forbindelse. Længe førend Curtius havde opstillet en etymologisk Formodning om Grunden til Ablativen ved *utor*, havde jeg (i min latinske Grammatik § 265 Anm. 1) om dette og de øvrige hidhørende Verber (*fruor*, *fungor*, *potior*, *vescor*) sagt: „Denne Brug af Ablativen maa forklares deraf, at disse Verber oprindelig ikke have havt en ligefrem transitiv Betydning“.

Ganske anderledes stiller Sagen sig, naar man ikke først og umiddelbart spørger om den positive og specielle Sprogkundskab, den der er rettet paa det enkelte Folkeliv og den enkelte Litteratur og den derigjennem sig aabenbarende Historie, men om Sprogenes Sammenhæng og Udvikling. Etymologiens Hovedopgave er deels Oplysningen af Folkenes Slægtskab og deres i Sproget udprægede Historie, deels den fuldstændige og alsidige Anskueliggjørelse af Sprogets Natur, som den viser sig i Phænomenernes Mangfoldighed og udstrakte Sammenhæng. Men for at der med Sikkerhed kan gjøres nogetsomhelst Skridt udover det enkelte Sprog til at opsøge og klare Sprogenes Slægtskab, er Anskueliggjørelsen af Slægtskabsbegrebet anvendt paa Ord, af Afledning og af Forandring i Form og Bøining, i det enkelte Sprog selv, især det, der skal tjene til Udgangspunkt og bestemmes efter dets Plads, en nødvendig Forudsætning og dernæst Ordningen af dette Sprogs Ordforraad efter dets indre etymologiske Sammenhæng for at kunne bringe det oprindelige og centrale, det charakteristiske til Sammenligning udad med det i Stilling og Rang tilsvarende i andre Sprog. Her faaer da ogsaa indenfor det enkelte Sprog for dette Formaal Læren om Lyd, Lydaffectioner og Lydovergange en Betydning, som den ikke i Sandhed har, naar det væsentlig eller alene gjelder at lære Sproget selv, omend ogsaa enkelte Iagttagelser kunne gribe ind i den før omhandlede Understøttelse af Tilegnelsen ved at lette Samlingen af og Oversigten over det beslægtede og i Bedømmelsen af tvivlsomt og usikkert Stof*). Idet der nu dernæst gaaes over fra det enkelte Sprog til de andre og Slægtskabet viser sig igjennem den fælles Besiddelse af Stoffet i parallele Rækker af charakteristiske Ord,

---

*) En Forvexling af, hvad der for begge Formaal har Betydning, har udøvet og udøver en beklagelig Indflydelse paa nogle af vore Skolebøger og deres Stræben efter en genetisk Fremstilling af Sproget der, hvor allerførst en Tilegnelse af det factiske maa kræves og fremmes, og kan tilsidst føre til at danne Disciple, der hverken kunne declinere eller conjugere, endsige forstaae Formernes syntactiske Anvendelse (hvori det forstandsdannende ligger), men have nogle paa Tro og Love modtagne Brokker af Sprogsammenligning. At vide Besked om Beskaffenheden af *r* i *oro* og *generis* er godt nok, ogsaa for ikke at tvivle om *esit* for *erit* eller om *Valesius* for *Valerius* o. s. v., men man maa huske paa, at i Cæsars og Ciceros Dage vidste man ikke Besked derom.

faaer, for sikkert at erkjende dette Forholds Udstrækning, Lydforholdet imellem Sprogene indbyrdes (f. Ex. Lydskiftningens Phænomen, die Lautverschiebung), en Betydning, der atter viser tilbage til Prøvelse af Lydforholdene indenfor det enkelte Sprogs Grændser; medens det nu faaer sand Betydning for Opfattelsen af Forholdet imellem Græsk og Latin, at f. Ex. ὀδούς og ὄνομα erkjendes som identiske med *dens* og *nomen* (naturligviis i Forbindelse med uendelig meget andet), bliver ogsaa Brugen af Verbet δύρομαι og ὀδύρομαι i disse to Former et Led i Erkjendelsen ved at bidrage til at fjerne Tvivl med Hensyn til det *o*, der i ὀδούς og ὄνομα er mere end i Latin (og Sanskrit, Germanisk, Nordisk: Tand, Navn, o. s. v.). Og den etymologiske Undersøgelse kan ikke standse paa et vilkaarligt Punkt, tilfredsstillet ved at have efterviist et vist ubestemt Slægtskab, der jo muligviis endogsaa, hvis det blot opstilledes efter Ordslægtskab og ikke omfattede den grammatiske Form i væsentlige Træk, kunde beroe paa Laan, ikke paa virkeligt fælles Udspring. For at afgjøre saavidt muligt Slægtskabets Art, allerførst om det er et virkeligt Grundslægtskab efter Sprogets væsentlige Indhold og Form, saa dets Nærhed og Gruppering, dets Reenhed eller Forvanskning ved fremmed Indblanding, dernæst Aldersforholdet, Stillingen som ældre eller yngre Led i Rækken, eller endog Over- og Underordningen som Stammesprog eller afledet (som Latin og romanske Sprog) Spørgsmaal, der igjen i høieste Maade berøre Ethnographien og Folkenes historiske Forhold, maa Etymologien gjennemføres i størst mulig Udstrækning, først paa de store charakteristiske Rækker (Verber for de almindeligste Forestillinger, Slægtskabsnavne, Talord, Pronominer osv.), og det tillige med Hensyn til Ordenes Tidspræg efter Lyd og Betydning, hvorved den atter bringes ind paa nye og yderligere Overveielser af Lydforhold. Ved Siden af den almindelige Gyldighed som charakteristiske faae visse Ordrækker en særlig Interesse baade for Spørgsmaalet om Sprogenes eget Aldersforhold og om de i dem indeholdte Vidnesbyrd om Folkenes Cultur (Benævnelser paa Agerdyrkningens Virksomheder og Redskaber, paa Husdyrene, paa Metaller, paa Vaaben, — paa moralske Forestillinger). Etymologien drives bestandig ustandselig videre og erklærer sig ikke for færdig; men ligesom den i sin Fremskriden til Nytte for sig maaskee bag min Ryg gjør Iagttagelser over Phænomener i Græsk og Latin, der ere mig fuldstændig ligegyldige med Hensyn til sikker Textbestemmelse og Forstaaelse

af Klassikerne, saaledes mærker ogsaa den Etymolog, der bevarer videnskabelig Besindighed og overhovedet kan opfatte Sagen fra et almeengyldigt videnskabeligt Standpunkt, baade, at hans Sammenstillinger efterhaanden blive mere og mere usikkre, og at de tillige som mere spredte og liggende i Peripherien bestandig blive af mindre Vigtighed for større Resultater. Imidlertid opgiver han ikke Haabet om muligviis at trænge videre frem, medens dog kun Vane og Mode driver Folk afsted i en vild og eventyrlig Jagt, hvori Fundenes Usikkerhed kappes med Uklarheden i Forestillingen om Sagens Vigtighed i Sammenligning med en alvorlig og grundig Tilegnelse af enkelte Sprog og Litteraturer. Selv om Grændsen for væsentlig og sikker Erkjendelse ikke rykkes synderlig videre frem, maae dog de vundne Resultater idelig fornyes i en levende Anskuelse og sikkres ved Bevarelsen af de Iagttagelser, igjennem hvilke de ere vundne. Og Resultaterne, der ere vundne i Løbet af 50 Aar, ere overordentlig store og overraskende; idet vor hele Sprogæts Slægtskab er udfundet og grupperet, er der fra Indien igjennem Mellemasien og over hele Europa med den fuldeste Sikkerhed efterviist en Stamme-Eenhed imellem Folkene og lagt Grunden til en Vandringshistorie, til en Betragtning af Culturudviklingens Gang, som ingen før anede. Maa der nu paa eet Punkt standses noget i Detailforskningen, f. Ex. i Sammenligningen af Græsk og Latin med Sanskrit, er der andre Punkter, hvor der er ufuldført Arbeide.

Med disse sproghistoriske Resultater forener sig dernæst for den, der veed at benytte Etymologien med frit Blik og Besindighed, en Erkjendelse af den hele sproglige Bevægelse, det sproglige Arbeides Natur, dets ubevidste Methode, dets mangfoldige, men ofte høist tilfældige og dristige Midler og Veie, hvor Conseqventsen kun ligger i den hele for alle givne Opgave og i hvert enkelt ikke strax tilbagetaget eller standset Skridts Indflydelse paa de følgende. Her er det, at den etymologiske Forklaring af man, *on*, enten, *eté*, tvivle, *cogito*, *φρονῶ*, *animus*, o. s. v., faaer sin store Betydning, ikke ved *cogito* selv, hvor den er mig ligesaa unødvendig som den hidtil ikke givne af tænke, *denken*. Det er ikke det enkelte, der er af Vigtighed, og ikke for det enkelte, men det hele for det hele. Her er nu en overordentlig vigtig Frigjørelse, som ikke alle vinde; men ved Siden af den gaaer en forhøiet Erkjendelse og Følelse af Lov og Regel. Den Anelse

af naturlig Sammenhæng i Sprogets Bevægelse og foranderlige Skikkelser, som ikke kunde finde Ro i de vilkaarlige og ubegribelige Antagelser, hvorved man forklarede græske og latinske Ord af hebraiske, udfoldede sig, efterat Bopp og Rask og andre havde paaviist en anden Sprogforbindelse, til fuld Bevidsthed; den søgte da atter i de enkelte Sprog ivrigere efter Sammenhæng og Orden og fandt den ikke sjelden i det, der før syntes løst og adspredt og modstridende; man veed og føler nu, at alt i Sproget, der fremtræder som sært og afvigende, har en naturlig Foranledning, at der har været en *causa sufficiens*, der af de givne Forudsætninger frembragte det foreliggende Resultat; men ligesom man stundom forvexler denne Naturlighed med opdigtede særlige Naturlove, saaledes glemmer man, at Opdagelsen af den ganske specielle Foranledning, der har virket i det enkelte Tilfælde, er af ringe eller ingen Betydning, hvor Resultatet baade er sikkert og klart, og man miskjender overhovedet, idet man ikke selv har vundet Friheden, i høi Grad Friheden og, om man vil, Tilfældighedens Spil i Motivers og Midlers Behandling. Dette viser sig allerstærkest, naar man fra den lexikalske Etymologi, paa hvilken Blikket her har været rettet, kommer over til den sammenlignende Betragtning af den grammatikalske Bygning i vor Sprogæt, hvor Udfindelsen af selve Stoffets (Bøiningselementets) oprindelige Skikkelse og Betydning bliver paa eengang lige usikker og lige uvæsentlig.

De for Aaret 1870

indkomne Prisafhandlinger.

Til Besvarelse af de for forrige Aar udsatte Prisspørgsmaal er der indkommet 10 Afhandlinger, 1 theologisk, 4 lægevidenskabelige, 2 æsthetiske, 1 i klassisk Philologi, 1 mathematisk og 1 physisk.

Vedkommende Censorers Bedømmelser lyde saaledes:

I. Den theologiske Afhandling.

Til Besvarelse af den for Aaret 1869—70 fremsatte theologiske Prisopgave: »En dogmatisk og historisk Undersøgelse af Lærefrihedens Ret og Grændser i den protestantiske Kirke«, er indkommen en Afhandling med Motto: »In necessiis (necessariis) unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas. Den første Trediedel (46 Sider) af denne Afhandling, der skulde indeholde en dogmatisk Undersøgelse, bestaaer i en Række af løse Tanker, sammenkjædet i en Slags Katechisationsform, hvis Resultat taber sig i svævende Ubestemthed. De to følgende Trediedele, af historisk Indhold, bestaae af en Masse sammensankede og ukritisk behandlede Enkeltheder, hentede tildels fra kirkehistoriske Lærebøger, men som kun give et broget, forvirrende Billede. Naar Skriftsteder fraregnes, findes der i hele Afhandlingen ikke et

eneste Citat eller nogen literair Henvisning. Med Anerkjendelse af Forfatterens gode Mening og anvendte Flid kan Dommen over hans Arbeide dog kun blive, at Udførelsen hverken i Form eller Indhold svarer til, hvad man bør fordre af et akademisk Prisskrift.

Kjøbenhavn den 16de Marts 1871.

H. N. Clausen. *C. E. Scharling.* *C. Hermansen.* *Fr. Hammerich.*
C. Henrik Scharling.

II. De lægevidenskabelige Afhandlinger.

Til Besvarelse af den for 1869—70 udsatte Prisopgave i Lægevidenskaben: »En Fremstilling og kritisk Vurdering af de forskjellige Tiders Anskuelser om Fosterets Stillings- og Lejeforandringer under Svangerskabet samt om de Aarsager, som betinge det regelmæssige Fosterleje ved Fødselen«, er der til Facultetet indkommet 4 Afhandlinger: 1) med Motto: »Natura tum hæc tum alia omnia in partu« ... Galenus; 2) »Non tamen satis adhuc explorata« . . . Aristoteles; 3) »Antiqvitatem repetimus«; 4) Es muss die Geschichte durch eine unbefangene Vergleichung der Vergangenheit mit der Gegenwart nachweisen, welche Fortschritte die Wissenschaft selbst gemacht, in welchen Punkten die neue Zeit der alten vorgeschritten, so wenig sie etwaige Rückschritte verschweigen darf, wodurch am besten auf der einen Seite gerechtes Anerkennen des eigenen Werthes befördert, auf der anderen Seite aber stolzes Ueberschätzen der Gegenwart verhütet wird«.

Som en fælles Mangel ved alle de indkomne Arbejder maa vi fremhæve, at Forfatterne kun undtagelsesvis have søgt at bringe de i Prisopgaven fremsatte Spørgsmaal til en om muligt sikkrere Afgjørelse ved mere selvstændige Undersøgelser. De have vel meget ladet det bero ved det allerede givne, givet en Fremstilling og Kritik deraf, medens nærliggende selvstændige Undersøgelser, f. Ex. med Hensyn til Gravitationstheorien, sandsynligvis vilde have kunnet klare flere af de Punkter, hvorom der endnu er nogen Uenighed hos Forfatterne. Idet vi fremhæve denne Mangel, skylde vi Forfatterne sam-

tidigt at udtale, at der af dem alle er aflagt Prøve paa Flid i det møjsommelige Samlerarbejde og tillige — om end i forskjellig Grad — Dygtighed i Arbejdets kritiske Del.

Vi skulle først omtale Arbejdet under 3 med Motto: »Antiqvitatem repetimus«. Det bærer helt igjennem Præg af Modenhed. Afhandlingen har Mangler i historisk Henseende, uden at disse dog kunne fremhæves som særdeles væsentlige. Det indeholder ogsaa af og til Gjentagelser — nærmest paa Grund af Inddelingsprincipet, — men Fremstillingen er i det hele klar, Overskueligheden tilstrækkelig og Kritiken sund. Vi skulle i disse Henseender navnlig fremhæve Behandlingen af Opgavens Hovedafsnit: om Stillings- og Lejeforandringer under Svangerskabet, hvor Forfatteren ved en kritisk Behandling af det givne har leveret Bidrag til Læren om disses Aarsager og Lovene for dem. Vi kunne derfor erklære, at Forfatteren har gjort sig værdig til den udsatte Pris.

Nærmest til dette Arbejde staar det under 4 med Motto: »Es muss die Geschichte &c.«. Med flittige historiske Studier og en omhyggelig Bearbejdelse af de forskjellige Tiders Anskuelser forener Forfatteren en klar Fremstilling og forstaar i det hele at tilvejebringe en tilfredsstillende Overskuelighed om Spørgsmaalets Udvikling, navnlig saavidt angaar Aarsagen til det regelmæssige Fosterleje. Det forekommer os imidlertid, at Kritiken ej altid bærer Præget af fuld Modenhed, ligesom ogsaa den mere begrændsede Adgang til Litteraturen hist og her har tvunget ham til at søge Forfatternes Anskuelser paa anden Haand. Ikke destomindre antage vi dog, at Arbejdet i sin Helhed vidner om saamegen Flid og Dygtighed, at det er værdigt til et hæderligt Accessit. Af de andre Afhandlinger fortjener 2, »non tamen satis adhuc &c.« en nærmere Omtale. Vi maa indrømme, at Litteraturen er benyttet med Flid og at Fremstillingen i det hele er livlig og som oftest klar, men da Forfatteren strax er kommet ind paa en meget søgt Opfattelse af Oygaven, er han kommet til at behandle flere Spørgsmaal, som ligge fjernere, medens derimod væsentlige Sider af Opgaven have faaet en mindre udtømmende Behandling. Kritiken lader ogsaa i flere Retninger endel tilbage at ønske,

saa at vi ikke antage, at Afhandlingen kan komme i Betragtning til Prisbelønning.

Afhandlingen 1, »Natura tum &c.« maa vi anse for den svageste saavel i Henseende til historisk Fremstilling som til kritisk Bearbejdelse.

Kjøbenhavn den 18de Marts 1871.

C. E. With. *Stadfeldt.* *C. G. Gædeken.*

Ved Navnesedlens Aabning fandtes Forfatteren af den med Prisen belønnede Afhandling at være Cand. med. & chir. A. Goldschmidt. Den Forfatter, hvem Accessit var tilkjendt, var Stud. med. Chr. Jürgensen.

III. De æsthetiske Afhandlinger.

Som Besvarelser af den ifjor udsatte æsthetiske Prisopgave: »Indenfor hvilke Grændser kan en Mythologie, der ikke længere er Gjenstand for Tro, faae Betydning for Poesien og Kunsten?« — er der indkommet to Afhandlinger, den ene med Motto: »Græske Guder vige skal« o. s. v., den anden med Motto: »Finnask æsir á Idavelli«. Forfatteren til den første, i et billedrigt Sprog skrevne Afhandling, viser megen Dannelse og en varm Begeistring for sin Gjenstand; men ligesom hans Mythebetragtning er ukritisk, savnes der ogsaa overhovedet i hans Arbeide den fornødne Skarphed i Tanken og en klar Opfattelse af Opgavens egentlige Kjærne, og det Hele bliver mere en Række Antydninger end en sammenhængende Udvikling. Vi kunne derfor ikke tilkjende ham en Belønning. — Den anden Afhandlings Forfatter har behandlet sit Æmne i en livfuld Fremstilling, der dog ikke overalt undgaar det Søgte, og han har stræbt at give skarpere Begrebsudviklinger og at tage Opgaven i et større Omfang. Men medens han under denne Bestræbelse er kommen ind paa mange overflødige Udviklinger, er han ogsaa hyppigt kun naaet til det Vilkaarlige eller Uklare, og ikke heller han har grebet det egentlig Afgjørende i Opgaven. I det Hele savnes der i Af-

handlingen altfor meget Modenhed til at vi, skjøndt vi anerkjende de gode Evner, den røber, kunne tildele Forfatteren nogen Belønning.

Den 14de Marts 1871.

C. Hauch. *J. L. Ussing.* *H. Brøchner.*

IV. Afhandlingen i klassisk Philologi.

Som Besvarelse af den i den klassiske Philologi stillede Opgave, en fuldstændig Commentar over Plutarchs Biographi af Pelopidas, er der indkommet en Bearbeidelse med Motto: Est quadam prodire tenus, si non datur ultra (Hor.).

Dette Arbeide er udført med megen Flid og vidner baade om god grammatikalsk Kundskab og om et omhyggeligt sprogligt Studium af Plutarchs Skrifter og Bestræbelse for at samle det historisk-antiqvariske Stof af Kilderne med Benyttelse af de bedste nyere Værker, ligesom ogsaa den latinske Sprogform, skjøndt ikke fri for Pletter, dog viser Øvelse og Omhu. Imidlertid have vi savnet den Indgaaen paa visse nærliggende Spørgsmaal, den ligelige Fuldstændighed, navnlig i det Antikvariske, den Sikkerhed i Behandlingen af tvivlsomme historiske Punkter og den Modenhed i Afgjørelsen af kritiske og exegetiske Spørgsmaal, som vi troe burde være tilstede, hvis Prisen skulde tilkjendes Arbeidet, og vi have derfor ment, at det Gode og Rosværdige derved fandt den rigtige Paaskjønnelse ved Tilkjendelsen af et hæderligt Accessit.

Den 20de Marts 1871.

J. N. Madvig. *J. L. Ussing.*

Ved Navnesedlens Aabning fandtes Forfatteren at være Stud. philol. Kr. Mikkelsen.

V. Den mathematiske Afhandling.

Den mathematiske Prisopgave angaaende Bestemmelsen af en Flades Krumningslinier har fremkaldt een Afhandling med Motto: »Non datur me-

taphysica in mathesin via«. Opgavens Fordring om en Løsning baade ad analytisk og ad synthetisk Vej har fremkaldt en Deling af Afhandlingen i en »analytisk« og en »synthetisk Theori«, der dog ikke ere behandlede med ganske lige Dygtighed. De omfatte begge foruden det egentlige Spørgsmaal tillige, hvad der overhovedet vedkommer Krumningsforholdene, paa den ene Side i en meget fuldstændig og klar analytisk-geometrisk Fremstilling, paa den anden Side saa fuldstændigt, som det kan naaes ved Hjælp af den descriptive Geometri og saadanne synthetiske Methoder, som ere tilgængelige i isoleret Form. Medens det derfor maa erkjendes, at Forfatteren med stor Færdighed — undertiden vel endog større end Stoffet nødvendigt kræver — forstaar at udvikle, bruge og tolke Formlerne, maa det dog ogsaa udhæves, at man savner noget de synthetiske Undersøgelser af Keglesnitsfladernes Krumningslinier, som hvile paa et dybere Kjendskab til den nyere Geometries Methoder. Trods de faa Brud paa den fuldstændige synthetiske Udvikling, hvortil Forfatteren derved nødes, vidner Afhandlingen dog i det Hele om et saa omhyggeligt Studium af det forelagte vigtige Spørgsmaal, hvis Frugter tilmed fremtræde i en klar og let tilgængelig Form, at vi maae erklære den for værdig til den udsatte Pris.

Den 14de Marts 1871.

d'Arrest. *Adolph Steen.* *H. G. Zeuthen.*

Ved Navnesedlens Aabning fandtes Forfatteren at være Cand mag. P. C. V. Hansen.

VI. Den physiske Afhandling.

Som Besvarelse af Prisopgaven i Physik, der fordrede »en Fremstilling af de Anvendelser, som i videnskabelig og praktisk Retning ere gjorte af Elektromagnetismen i de 50 Aar, som ere forløbne siden dens Opdagelse«, er der indkommet en Afhandling med Motto: »Alt hvad der skeer i Naturen, foregaaer efter evige Forskrifter, som vi kalde Naturlove«. (H. C. Ørsteds samlede Skrifter, 3die Bind, Pag. 4.)

Afhandlingen forener en fuldkommen tilfredsstillende Fuldstændighed med en forstandig Begrændsning af Emnets Behandling; det viser, at Forfatteren har behandlet Opgaven med Interesse og røber en sund Opfattelse af de mange forskjellige Forhold, der blive omtalte; Fremstillingen er gjennemgaaende klar og rigtig og, hvorvel vi kunde have ønsket den afsluttet med et fortællende historisk Overblik, maa vi tilkjende den Prisen som et Arbeide der i alt Væsentligt er tilfredsstillende.

Kjøbenhavn den 18de Marts 1871.

C. Holten. *Julius Thomsen.*

Ved Navnesedlens Aabning fandtes Forfatteren at være Cand. med. Rasmus Pedersen.

Anm. Afhandlingerne og de ikke aabnede Navnesedler kunne afhentes hos Universitetets Rector.

Universitetets Prisspørgsmaal
for Aaret 1870—71.

1. I THEOLOGI.

Efter en Fremstilling af den evangeliske Kirkes Lære om de Christnes almindelige Præstedømme udvikles denne Læres Indflydelse paa Opfattelsen af det geistlige Embede og den geistlige Stand.

2. I LOVKYNDIGHED.

At undersøge den statsretlige Betydning af Grundlovens Forskrifter om Loves Tilblivelse.

3. I STATSVIDENSKAB.

Der ønskes en Fremstilling af de vigtigste Former, hvorunder de socialistiske Anskuelser i de sidste Aartier ere fremtraadte, og en Vurdering af deres oeconomiske og øvrige sociale Betydning.

4. I LÆGEVIDENSKAB.

En paa egne Undersøgelser støttet Skildring af prostata i Henseende saavel til den ydre Form som til Bygning og Sammensætning, og med Paavisning af de normale Forhold i de forskjellige Levealdere, herunder indbefattet de sidste Maaneder af Fosterlivet.

Afhandlingen maa være ledsaget af oplysende Tegninger.

5. I PHILOSOPHI.

At give en Fremstilling og Vurdering af den eiendommelige Modification, med hvilken det forrige Aarhundredes Sensualisme er fornyet af engelske og franske philosophiske Forfattere i de to sidste Decennier.

6. I ÆSTHETIK.

At fremstille de Forsøg, der af Digtere i vort Aarhundrede ere gjorte paa at kalde forsvundne Tidsalderes Digteformer tilbage, og at give en Vurdering af disse Forsøg.

7. I HISTORIE.

En kritisk Fremstilling af den nyere Tids Oplysninger og Bidrag til Jeanne d'Arcs Historie.

8. I KLASSISK PHILOLOGI.

Comoediæ mediæ Atheniensis argumenta et personæ explicentur et cum antiqua et nova comoedia comparentur.

At give en Fremstilling af de Emner og Charakterer, der ere behandlede i den mellemste attiske Komoedie, og sammenligne dem med dem, der findes i den gamle og den nye Komoedie.

9. I ØSTERLANDSK PHILOLOGI.

At fremstille Reglerne for Fleertalsdannelsen af Nævneordene i Arabisk og at paavise dennes Anvendelse.

10. I MATHEMATIK OG ASTRONOMI.

I Formler og Tal at gjengive og udvikle de forskjellige Konstruktionsformer, under hvilke Copernicus i sit Værk »De revolutionibus orbium coelestium« fremstiller Theorierne for Jordens, Saturns, Jupiters og Mars's Bevægelser.

11. I PHYSIK OG CHEMI.

Der fordres en Udvikling af Forholdet imellem et Stofs Krystalform og dets chemiske Sammensætning.

12. I NATURHISTORIE.

En systematisk kritisk Fremstilling af alle i en større naturlig begrændset Del af Danmark forekommende Arter af Desmidiaceernes Familie.

Afhandlingen maa være ledsaget af de fornødne Tegninger og Præparater.

Anm. Besvarelserne af Opgaven i den klassiske Philologi skulle affattes paa Latin og Besvarelserne af den æsthetiske Opgave paa Dansk; til alle de øvrige benyttes enten det danske eller det latinske Sprog, efter Forfatterens frie Valg. Afhandlingerne maae indsendes til Universitetets Rektor inden den 1ste December 1871, med Undtagelse af Besvarelserne af den naturhistoriske Opgave, til hvis Indlevering Tiden staaer aaben indtil 1ste December 1872. Adgangen til at vinde Prismedaillen er ikke længere indskrænket til akademiske Borgere og ubefordrede Kandidater, som ikke staae i noget offentligt eller andet Embede, men staaer aaben for Enhver, som uden at have opnaaet fast kongelig Ansættelse paa den Tid, Prisopgaven besvares, maatte føle sig opfordret til at deeltage i Konkurrencen.

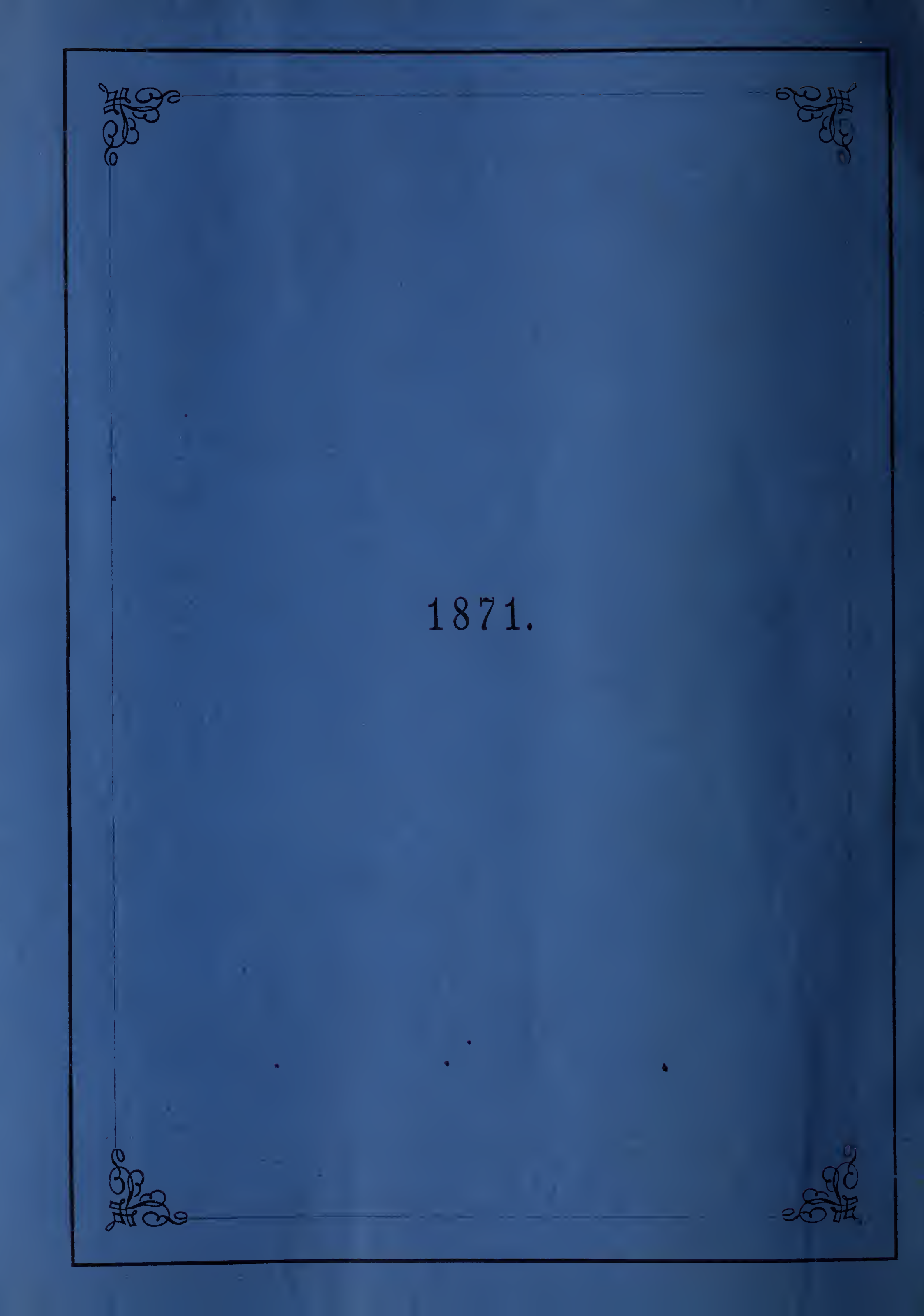
Nærværende Skrift udsendes som Indbydelse til Universitetets forestaaende Høitidelighed i Anledning af Hans Majestæt Kongens Fødselsdag. Festen er bestemt til at holdes Mandagen den 17de April Kl. 12 i Universitetets Festsal. Talen holdes af Universitetets Rektor, Professor, Conferentsraad Dr. J. N. Madvig. Før og efter Talen afsynges af Studerende den for denne Høitidelighed bestemte Kantate.

Videnskabernes og Universitetets Venner og Velyndere indbydes til i Forening med Universitetets Lærere og Studerende at deeltage i Festen og hædre og forskjønne den med deres Nærværelse.

Kjøbenhavn den 3die April 1871.

Under Universitetets Segl.

1871.